

20235

NÉPKÖLTÉSI GYÜJTEMÉNYEINK
TÖRTÉNETE ÉS ÉRTÉKE.

IRTA

WASYLKIEWICZ VIKTOR.

—❖❖❖—
CSIK-SZEREDÁBAN.

NYOMATOTT GYÖRGYJAKAB MÁRTON UTÓDÁNÁL.

1899.

70235

70237

NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNYEINK

TÖRTÉNETE ÉS ÉRTÉKE.

IRTA

WASYLKIEWICZ VIKTOR.

CSIK-SZEREDÁBAN.
NYOMATOTT GYÖRGYJAKAB MÁRTON OTTÓFÁNÁL.
1899.

70235

BEVEZETÉS.

Egy mesés, bűbajos világba akarom vezetni az olvasót, hol vitéz leventék csudaszép tündérekért és csillagos homlokú királykisasszonyokért szörnyűséges sárkányokkal viaskodnak, hol a szív érzései zengő dalban olvadnak fel, s az édes-bús, vagy vidám és pajkos nóták versenyt feleselnek a madarak csattogásával, hol tiszta a levegő s a zugó patak, ragyogó a szín, úde az emberszív s a hangulat: a népköltészet világába.

E világnak, szép Tündérországnak lakóit a nép alkotja, mely ma csak egy része a nemzetnek, bár hajdanán az egész nemzet vala az.

Volt idő, mikor ugyanaz a nyelv hangzott mindnyája ajkáról, mikor a biborpalástos fejedelmet is, az egyszerű pásztort is ugyanaz a dal lelkesítette, mikor a történetíró tanúsága szerint: „A magyar nyelv még egyformán folydogált a parasztnak és az urnak szájából”.

Ez az idő rég letűnt. Idő multával az egész nemzet testéből kivált egy kisebb rész, mely eszmevilágát magasabb körökben kereste és találta és lett belőle a művelt osztály. A nagyobb rész megmaradt annak a mi volt, megmaradt életdús őstalajnak, mely gazdagon termette s termi ma is egyszerű, szép virágait, a népköltészet úde virágait.

Népköltészetünk gazdag tárházába van egymásra halmozva népünk gondolat — és — érzelem — világának jóformán minden mozzanata, jellemének minden vonása. A dalokban szinte halljuk a népnek szivedobogását, a népmondákban a nemzet hagyománya, a közmondásokban, és találós mesékben eredeti észjárása, életfilozófiája és nevelési elve nyilatkozik meg; a népmesékből megtanulhatjuk, hogy milyen a hite, milyen a szokása és minők az erkölcsi törvényei, szóval: a népköltészet tükör, melyben tisztán látjuk a nép anyagi és lelki életének képét.

Sajátságos, hogy meglehetősen későn ébredtek minden-
nek tudatára, s az országnak minden részében ezernyi rejtett
zúgában elszórt virágok összegyűjtésére jó ideig egyetlen
hivatott ember sem vállalkozott. Pedig volt mit összegyűj-
teni, mert olyan dalos nemzet mint a magyar nem élhetett
dal nélkül. Hisz dalos nemzet volt a magyar. Ambros
zenetörténész bebizonyítja, hogy a hegedűt a magyaroktól
vette át a többi nemzet. Anonymus Árpádnak Etelvárába való
bevonulását így festi: „*A kobzok és sipok minden zengései
és édes hangjai, a jöclatorok mindenféle énekeivel
zengnek vala előttük*”. „Egyes szájról-szájra felkapott sorok
sejtetik, — mondja Thaly Kálmán, — hogy harcos őseink
énekelve mentek a csatába, dalban lelt hangot diadalmaik
öröme, dal enyhíté bujdosásaikat, s dal adott balzsamot a
nehéz időkben a honfiak vérző szívére.” A magyar zene-
történelem bizonyága szerint pedig soha magyar dallam nem
keletkezett szöveg nélkül; a zene mindig csak kísérelje vala
a szóbeli költészetnek.

Fájdalom, a pogány magyarok költészetéből egyetlen
sornyi írott emlék sem maradt fenn számunkra, hiszen ama
korban a politikai és vallási újjászületés korszakában a ke-
reszténység, élén a papsággal, irtó háborút üzent még a
legegyszerűbb dálnak is, mely pogány szívből fakadt s melyet
pogány ajk zengett. Az új hit apostolainak céljak vala a
pogányság kiirtása, s e célt csakis a pogány magyar költészet
teljes kiirtásának árán érheték el.

Nagy, áldásos, világtörténelmi jelentőségű munkát vég-
zett a kereszténység, de az ősi magyar költészetnek meg-
ölője volt.

S míg a pogány magyarok költészetének, rejtett zú-
gokban, berkekben titokban, remegve zenget szent és vidám
dalainak, meséinek nyoma veszett az üldözések hosszú had-
járatában, szép lassan egy másik népköltészet kezdé virágait,
bontogatni, mely a legendák, zsoltárok és himnuszok komoly,
imádságos akkordjai mellett, vidám, sőt néha pajkos hurokba
is belekapott.

A nagy Mátyás király egyénisége egész népköltészetet
teremtett; bizonyítja az a sok adoma, mely az ő nevéhez
fűződik.

Mert azok az adomák nem mind valóban megtörtént események, hiszen azok közül több más nemzetek mondaalkotásaiban is megvan. P. o. a „*Róka fogta csuka*“ a Pfaff von Kahlenberg című német anekdotában is felfedezhető, a cinkotai kántorról szóló adoma pedig igen sok változatban és több népnél.

Csak hogy a vallásos elfogultság, mindenestre jó szándékból, de vakon tovább folytatta üldöző politikáját.

Megtámadta a jó hegedősöket, ezeket a szeretreméltó magyar troubadurokat, kiknek jó kedv vala a kenyerök, költészet a hitvallások.

Írott adataink vannak arra, hogy mennyire lenézte, bűnösnek tartotta az uralkodó papi osztály a világi költészet termékeit, sőt magát a költőt is. A Virginia Kódex egyik lapján olvashatjuk a következő jellemző szavakat: „*Hallomásban vétkeztem, mert örömet hallottam a vigságokat és énekmondásokat*“. Még a XVI-ik században is azt fejegeti egy predikáció, hogy a hegedős nem méltó az Ur testére. Valószínű, hogy ők maguk is rászolgáltak e megvetésre. Legalább ezt sejteti a bornak szertelen szeretete. Közmondás is van róluk, mit Baranyai D. János őrzött meg „Adigium“-ában: „*Ritkán vagyon az hegedősben bornemissza*“. Tinódi maga is megvallja: „*Lantosok is hegedősök, kiknek bor lelkők, csak borért is elzörgetnek néha szegényök*“. Illosvai S. Péternél is találunk ilyen dolgot: „*Több kérdések más napra haladjanak, ma a versszerzőnek innya adjanak, hegedősök szomjuhon ne maradjanak*“. Adataink vannak rá, hogy előadásuk tréfás, pajkos, dévaj, gyakran ledér hangu volt.

A rájuk szabott büntetés, a teljes megvetés mégis igen kegyetlen vala. Hogyne lett volna kegyetlen mikor p. o. Vásárhelyi Gergely „Catechismus“-ában a kocsisokkal és hajdukkal egy sorban említi őket? Épen úgy mint Regensburgi Berthold az emberek legutolsóinak mondja a német hegedősöket.

S míg a két tábor katolikus és protestáns háborút folytattak egymással, csodálatos, hogy a világias költészet ádáz üldözésében megegyeztek, sőt valósággal vetekedtek egymással. Ime, a bizonyság. Bornemisza Péter: „Negyedik

része az evangéliumokból és az epistolákból való tanúságoknak“ című könyvében ezeket írja: „... immár csak mind hazugságnac halgatására és hitságos mulatságra vágyódnak mindennek fülei. Tisztátalan és faytalan beszédnek halgatására, hazug és álnok tanácokra, hamis és eretnek tanyításra, rágalmazoc, gyalázoc, fondorloc sugarlásira, trágár és penészes czuffiságra, bába beszédre *álnokul költött fabulákra, Király fia Kis Miklosrol, poetac óriásirol, apolloniusrol és egyéb hitságról, virág és szerelem énekec halgatására, Lant, Sip, Dob, Trombita hangyara és temény ezer czaczogásokra.*“

Ime a kor uralkodó hangulata, mely megölője volt a legrégibb és régi magyar költészetnek.

Volt azonban egy másik ok is, mely elhervasztotta legrégibb magyar költészetünk virágait. Erre az okra, a krónikások józanságára Arany János mutat rá: „Naiv eposzunkról“ című remek értekezésében, midőn e szavakat mondja: „... Azonban e józanság hátrányos vala népköltészetünk emlékeire, hátrányosabb talán mint maga a keresztény vallás terjesztése mert ez csak hitregéinknek izent háborut, míg a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fonnyasztá el midőn a történetből számüzni akart minden regeszerűt.“

Sajnálatos józanságuk dacára maradt még bennök, szerencsére, jókora naivság is. Bizonyságul szolgál az Anonymus Prologusa. Elmondja, hogy ismert olyan népmondákat és historiás énekeket, melyek a magyar nép eredetéről regélnek, csak hogy ő mitsem ad az ilyen csácsogásokra. „Si gens Hungariae primordia suae generationis ex falsis fabulis rusticorum, vel e garullo cantu jocularum audiret....“

Önérzetes büszkeséggel megveti ezeket a csácsogásokat, csak hogy azok őt is megbabonázták, nem szabadulhatot a költészet bűvös hatása alól, mert majd néhány levéllel tovább így ír: „Multis autem post temporibus transierunt in Europam.... a *cervo quidam ducti*...“ Hiába a józanság, maradt még lelkében naivitás, s fel nem ismerte azt a szinarany költészetet, mely a „*cervo quidam ducti*“ szók

I.

Népköltési gyűjteményeink rövid története.

Rendszeres népköltési gyűjteményeink sorozatát azon megjegyzéssel kezdem meg, hogy igyekeztem a chronologiai sorrendet lehetőleg pontosan megtartani s a gyűjteményeknek egymásra való hatását kimutatni.

Több eredeti szólásmódot, főkép közmondásokat találunk, melyek bizonyára a népköltés gyöngyei, Heltay Gáspárnak: „Kronika a magyarok dolgairól“ című művében. (Kolozsvár 1575).

Az első rendszeres magyar népköltési gyűjteményt azonban Decsi Jánosnak köszönhetjük. E gyűjtő nevét Joh. C. Decius Baroviusnak írta; családi neve Czimor volt, ezt Csimornak és Tzimornak, vezetéke neve származása helységéről Detsi később Décsi, ezt meg Decsynek írták. Baranyai elő nevét szintén különböző módon Baranyainak, majd Baranyainak, legtöbbször Baroniussnak írta.

Gyűjtésének címe így hangzik. „*Adagiorum graecolatino-ungaricorum chiliades quinque ex Des. Erasmo stb. stb.*“

Bartfae, excudebat Jacobus Klosz 1598.

Miként a könyvnek teljes címéből kitűnik, Baranyai előtt már idegen gyűjtések állottak és azoknak hatása alatt dolgozott.

Igy is derekas munkát végzett, hiszen nem fordította a görög-latin közmondásoknak és képes szövegeknek, hanem hű, magyaros tolmácsolója.

Gyűjteményében közel 5000 közmondás van, melyek nyelv-tisztaság és szabatoság tekintetéből példányszerűek.

Hogy a tősgyökeres, magyaros népnyelvnek teljes birtokában volt, hogy a népnek gondolkodás-módját jól ismerte: fényesen igazolja az a tény, hogy közmondásaiban, azok sokféle fordulatában a magyar nép eredeti esze- és szavazárását hiven bemutatja.

alatt lappang. Ugyancsak ő azzal vádolja a hegedősöket, hogy a történetet meghamisítják és Tuhutum vezérről szólván mégis az ők énekét idézi.

S én megvagyok győződve, hogy e kettős, hatalmas ok dacára is lett volna mit összegyűjteni, hiszen csak maradt még itt-ott egy marék virág.

Volt is a XVI. században egy férfiú, kinek egyéniségében megvolt a jó gyűjtő minden kelléke, vala egy felvilágosult fő és érző szív, kinek volt elég tudománya, szép érzéke meg bátorsága, hogy a katolikus és protestans tudósok, papok és iskola-mesterek elfogultságával szemben megvédelmezze a megvetett, istentelennek, bűnösnek kikiáltott virágéneket, s volt elég bátorsága a magyar nép poézisét szépség és fordulatosság dolgában egy nagy szent könyvvel, a bibliával egy sorba állítani. Sylvester Jánost értem, ki biblia fordításának előszavában elmondja, hogy a Szentírás tele van virágos, képes beszéddel, hogy Krisztus Urunk példázataihoz hozzá kell szoknia az embernek, majd e nagybecsű kijelentését teszi: „Könnyű kediglen hozzászokni a mű népünknek, mert nem idegen ennek az ilyen beszéd neme. Íl ilen beszéddel naponkid való szóllásában. Íl énekekben, kiváltképen az virág-ínekekben melyekben csudálhatja minden nép az magyar népnek elméjének éles voltát az lelisben, mely nem egyéb, hanem magyar poezis“.

Óriási veszteség, hogy e nagy lélek nem ment egy lépessel tovább s nem gyűjtötte össze a magasztalt néppoezis termékeit. Vagy tán összegyűjtötte, de elveszett. Így is, úgy is megsíratni való dolog.

Munkámat három főrésztre osztom. Az első részben népköltési gyűjteményeink időrendi történetét adom, a másodikban gyűjteményeink értékéről beszélek több fejezetben s végül a harmadik részben vázlatosan népköltészetünknek műköltőinkre való hatását mutatom ki.

Igen természetes, hogy nem sikerült minden egyes-idegen közmondásnak magyarossá tétele, de nem szabad elfelednünk, hogy a 300 év előtti magyar nyelvvel ez nem is sikerülhetett.

Sokkal több azonban gyűjteményében az olyan közmondás, mely találó, magyaros szólammal van kifejezve s ez arra enged következtetni, hogy e közmondások java-része már szélteben-hosszában el volt a nép között terjedve.

Ime izlelőül egy-két példa annak bizonyítására, hogy milyen zamatos magyar nyelvünk volt már 300 évvel ezelőtt.

„Invita Minerva“ = „Természet ellen“.

„Incidit in fontem quam fecit“ = „A ki másnak vermet ás, maga esik bele“.

Megtörténik, hogy egyetlen szólammal nem elégszik meg, kettőt sőt többet is ad egy gondolat kifejezésére.

„Annus procedit, non ager“ = „Mindennek üdeje va-gyon“ és „Nyárban aratnak nem télben“.

E becses gyűjteménynek értékét főképe a zamatos magyar szólamok adják meg, van ezenkívül még igen sok főkép szótani és alaktani szempontból becses oldala.

A bizonyára számos példányban megjelent könyvből Szabó Károly szerint csak két jó karban levő és négy darab megtépett, elcsonkított példány maradt reánk. Már 1766 kö-rül is ritkaság számba mehetett. Bod Péter: „Magyar Athe-nás“-ában megemlékezik Baranyai D. Jánosról s elő is so-rolja mindenik művének pontos címét ez egyetlen gyűjte-ménynek kivételével, melynek címét csak úgy találomra veti oda. Bizonyosan hallott róla valamit, hiszen megjegyzi, hogy igen szükséges és hasznos könyvecske, de valószínű, hogy soha sem látta, annál kevésbé olvasta.

Ha nem lett volna oly nagy ritkaság bizonyára is-merte volna, hiszen tudjuk, Bod Péter egyike volt kora legolvasottabb, legtudósabb férfiainak.

Baranyai D. Jánosnak örök halával tartozik nemzete. Uttörő volt ő, már megtaposta azt az ösvényt, melyen to-vább haladva követői sok kincset, virágot gyűjthettek. A történelmi hűség kedvéért megemlítem, hogy Baranyai D. János a találós meséket is melegen felkarolta, azokat az apró-cseprő, de szellemes művecskéket, melyek később jó sok ideig mostoha gyermekei valának a gyűjtőknek. A chro-

nologiai sorrendhen a magyar biboros Cicero, Pázmány Péter következik, kinek minden művében, főkép a „Kalauz“-ban és az egyházi beszédekben igen gyakran találkozunk törülmetszett, zamatos közmondásokkal. Ezekkel akart is, tudott is hatni népre és művelt emberre egyaránt.

Talán öntudatlan gyűjtők valának Szeney Molnár Albert, Zrinyi Miklós és Vásárhelyi Gergely. (Cathechismus. Bécs 1617.) Benicky Péter aranykulesos vitéznek „*Magyar rithmusok*“ című érdekes gyűjteménye következik, mely 1664-ben jelent meg Nagy-Szombaton. A könyvnek első része szép isteni dicséreteket és penitencia tartásra indító énekeket foglal magában, a második rész közönséges magyar példabeszédeket, szép oktatással. Gyűjteményének tehát főkép erkölestanitói célja volt. A könyv mindössze 250 darab közönséges magyar példabeszédet foglal magában és mivel valószínű, hogy Baranyai munkáját ő sem ismerte eredeti munkának mondhatjuk. Könyvének első kiadása elveszett, de azóta még sok, legalább is husz kiadást ért.

Megemlíthető még Teleki Mihály (Fejedelmi lélek. 1689) és Pápai Páriz Ferenének a tudós tanárnak 1708-ban, Lőcsén megjelent szótára „*Dictionarum hungarico-latino et latino-hungaricum*“, melyben sok, bizonyára a néptől ellesett példabeszédet és közmondást találunk.

Az említettek után egy olyan gyűjtőről kell megemlékeznünk, ki nem is méltó e névre, nem méltó, mert Baranyai D. Jánosnak összegyűjtögetett kincseit elrabolta. Ő talán az első magyar plagizator. Kis-Vicay Péterről szól az ének, ki is az Urnak 1713-ik esztendejében a következő gyűjteményt adta ki: „*Selectoria Adagia latino-hungarica. In gratiam et usum scholasticae juventutis collecta et in Alphabeti seriem concinnata, ac Superiorum Autoritate et jussu publice typis demantata: Studio et vigilantia Petri Kis-Vicay p. n. Eccl. Aug. Conf. Cassov. Nat. Hung. Past. Bartfae. Typis Civitatis. Anno 1713.*

Kis-Vicay Péter a maga könyvének előszavában, talán, hogy port hintsen az illetékesek szemébe a Benicky Péter gyűjteményire hivatkozik mint segítő munkálatra, pedig, a mint tárgyilagos kritika ítélőszéke eldöntötte annak jóformán semmi hasznát sem vette.

Annál nagyobb hasznát vette azonban a Baranyai D. J. könyvének, hisz egész lapokat másolt le abból szóról-szóra és könyvének legalább is $\frac{4}{5}$ részét abból vette. Deési munkájáról mélységesen hallgat; bizonyosan saját írói dicsősége érdekében.

Hangos szóval hirdeti még azt is, hogy övé a kezdet, az úttörés dicsősége.

Kis-Vicay nemcsak idegen tollakkal ékeskedik, hanem igen sok esetben kiforgatja eredeti szépségéből a Deési mondásait.

Ime néhány példa.

Deesi: „Ebugatás nem hallik mennyországban“.

Kis-Vicay: „Nem hallik ebugatását mennyországban“.

Deesi: „A ki másnak vermet ás, ő maga esik bele“.

Kis-Vicay: „Másnak vermet ásván magunk esénk bele“.

Deesi: „Mennyi ember, annyi értelem“.

Kis-Vicay: „Minemű ember, annyi értelem“.

E szemérnyi mutatvány is hangos szóval hirdeti, hogy K.-Vicay nemcsak értelem, izlés, és érzék dolgában maradt messze mögötte Decsinek, hanem még csak a magyar nyelvet sem birta teljesen.

Értelmetlen furcsaságok is fölös számmal hemzsegnék könyvében. P. o. „Hasnak teli voltán, örül fej lakásán, elme marad üresen“.

Vagy: „A ki egy időben sokat akar végbe vinni, hi-jában dolga“.

Feltűnő e sorokban az erőltetett rithmus. Nem lehet-tek e mondások a népnek mondásai, mert a nép csak az olyan rithmust, középrimet szereti és használja, mely mindig áttetsző, tiszta, összecsendülő, holott a Kis Vicay rithmusai nagyon sértik a fület.

Hol az igazi népies rithmus e sorokban?

Hasnak teli voltán
Örül fej látásán
Elme marad üresen“.

Vagy: „Hogyha tán kívül jól
Még érette megszól
Érdemesen nem fizet“.

Sajátságos, hogy Erdélyi János észrevette, hogy Kis Vicay használta a Baranyai D. János könyvét, de azt nem vette észre, hogy az egész könyv silány utánzat. Annyira nem vette észre, hogy még dicsérte a közmondások tiszta, egyszerű formáját, tömör csattanós rövidségét.

Baranyai D. Jánosnak feledése, művének elkallódása okozta azt, hogy ez a lopott gyűjtemény a könyvpiacra jó sokáig megállt s bitorlója betolakodott a hivatásos írók szentélyébe. Nem méltó oda, hanem méltó az, ki 300 évvel ezelőtt oly kiváló, uttörő művel gazdagította hazája népköltési irodalmát. Mikes Kelemen: *„Törökországi leveleiben“* is találunk elszórt népköltési kincseket; az ő leveleit bizonyos népies zamatú humor jellemzi.

Ezek után Kovács Pál gyűjteménye következik. Könyve: *„Magyar példa és közmondások“* címmel Győrött jelent meg 1794-ben. E könyvet tettem chronologiai sorrendben a Kis-Vicayé után, jóllehet van még néhány gyűjteményünk, mely előbb jelent meg, de e gyűjtemények mind egyébnek készültek és csak esetlegesen kerültek azokba kevés számú népköltési adat.

A Kovács Pál könyve szinte negyedfél ezer közmondást tartalmaz. Nemcsak az egyszerű közmondásokat közli, hanem Rotterdamus Rázmán nyomán magyarázza is azokat, egyes fontosabbaknak értelmét adomákkal, történelmi példákkal világosítja meg.

E munkája annak idején nagyon népszerű volt s őt magát egy dicsőítő versben bölcs Salamonnak nevezték.

Az említettem, már korábban megjelent kisebb igényű gyűjtemények a következők: Kevés számú példabeszédet közölt a maga: *„Phraseologia“*-jában Wagner Ferenc. (Nagy-Szombat, 1780). Ugyancsak példabeszédet közöl a: *„Magyar Helikonra vezérlő kalauz“*-ban Rajnis József, (Pozsony, 1781) és *„Magyar káté“*-jában Molnár Ferenc, (Bécs, 1789).

Rajnis ezek között még a legtöbb közmondást és példabeszédet gyűjtötte, jóllehet neki sem vala maga a népköltési gyűjtés a célja, hanem a klasszikus vers forma jogsultságát akarta azokból bebizonyítani.

A „*Faludi Ferenc költeményes maradványai*“ című műben, melyet Révai Miklós adott ki Győrött 1786—87-ben a költő énekein és pásztor énekein kívül találunk egy „*Jegyzőkönyv*“-et melynek következő fejezetei vannak:

1. Magyar közmondások.
2. Szépen illő társigék.
- 3 Szép magyarázatok.
4. Ékes mondások.

Miként a „*Jegyzőkönyv*“-nek felsorolt fejezetei is elárulják, Faludi is szeretettel gyűjtögette össze mindazt a mit a népköltészet termékének tartott. Az 1789—92-ig Pécely József szerkesztette első tudományos folyóiratunk a „*Minden Gyűjtemény*“ is közölt találos meséket és rejtett szókat. Igaz, ezek a rejtett szók esiszolt apró, versecskék voltak s többnyire Földi, Fejér és Édes tollából kerültek ki, de a tárgyat a népköltészet találos meséiből merítették.

Önálló gyűjteményke a Noszko Alajos: „*Virág szótár*“-a mely Pesten jelent meg 1791-ben. Noszko betürendbe veszi a fontosabb fogalmakat s egy csoportban közli valamely fogalomra vonatkozó összes közmondást és példabeszédet.

A jeles költőnek és nagy tudósnak Baróti Szabó Dávidnak szintén van egy népköltési gyűjteménye, melynek címe: „*Magyarország virági*“ (Komárom, 1803).

E könyv is mint az összes eddigi gyűjtemény, kizárólag közmondásokat és példabeszédeket tartalmaz.

Csokonai Vitéz Mihály is gyűjtött egy füzetke népköltési terméket, de a füzet, fájdalom, elveszett.

1804-ben jelent meg Budán Szirmay: „*Hungaria in parabolis sive Commentarii in adagio et dicteria Hungarorum. Editio altera, priore longe auctior et emendatior*“ című munkája. Valójában nem is népköltési gyűjtemény a könyv. Szerzője rámutat az egyes közmondások forrására s legtöbbször a történelemből, vagy a mondák és hagyományok világából meríti érveit. Erdélyi János kissé tulzott elragadtatással így jellemzi e könyvet: „Alig van könyv, mely deakúl irva magyarabb volna, még Névtelen Jegyzőt sem véve ki“.

Tóth Béla pedig így szól: „Anonymus mellett a legmagyarabb munka, melyet valaha deákul irtak. Ez a vén könyvecske, a maga jámbor hiszékenységevel, együgyű szófejtéseivel, jóízű, de kevés hitelű anekdotaival a külföld nagy forrásainál is többet adott nekem; mert megszoktatott arra, hogy az ilyen történeti műnek tükröznie kell a magyar észjárást, a magyar jókedvet, ha bohóság és egy csöpp szabadszájuság árán is olykor“. Némely közmondásunkat egyenesen Szirmai kötö össze történeti életünkkel.

Pálócy Horváth Ádám nevét főkép dalai tették nevezetessé, ama dalai, melyekben a népdalok eleven hangját és egyszerű felfogását elég szerencsésen eltalálta, azonban az irodalomtörténet azt is tudja róla, hogy igen szívesen gyűjtögette a népköltési termékeket, főleg a tájszólásokat. *„Ő és uj mintegy ötödfélszáz énekek, ki magam csinál-mányja, ki másé“* című 1813-ban megjelent könyvében a régibb magyar népköltészetnek igen sok gyöngyét közli. Beékelt saját versei is ezek hatása alatt készültek. E könyvön kívül Horváthnak még két kéziratot gyűjteményéről kell megemlékeznünk. Az egyik Rákócy kori kurucos énekeket és népdalokat tartalmaz, a másik közmondásokat és példabeszédeket. (1819).

Dugonics András, a tudós piarista nagy kedvvel és szeretettel gyűjtögette össze a népköltészet elszórt kincseit de ő is, mint eddigi elődei, sajátos módon csak példabeszédeket és jeles mondásokat gyűjtött, holott bizonyosan volt az ő korában virágzó népdal, népmese, néprege költészet. Munkájának címe: *„Magyar példabeszédek és jeles mondások. Összeszedte és megvilágosította Dugonics András. Szeged 1820 két könyomatú arcképpel, P. Christomus által irt életrajzzal“*. Grün Orbán szegedi nyomdász kiadása. A két jókora kötet a gyűjtő 40 év derekas munkájának eredménye. Közmondásokon és példa beszédeken kívül a nép ajkáról ellesett hasonlatokkal 44 lapot tölt be s e tekintetben jóformán az első. Munkájának kiegészítéséül számos történeti és nyelvészeti jegyzetet csatol, melyek javarészt elfogadhatók, de vannak helylyel-közzel el nem fogadhatók is.

Könyvének felosztása bizony kissé fogyatékos, mert egy kalap alatt igen sokszor közöl egymással homlokegyenest ellenkező példabeszédeket és közmondásokat.

Ama sajátságos ténynek, hogy eddigelé egyetlen gyűjtőnk sem közölt sem népdalt sem népmesét, okát Gyulai Pál ott látja, hogy nyelvészeink és aesthetikusaink akkor még keveset foglalkoztak a népi elemmel s főkép a költők inkább elvalának foglalva régibb és újabb klasszikusok tanulmányozásával, mintsem kedvök és idejük lett volna a néptől is tanulni valamit, a közönség pedig nem azért vett könyvet, hogy azt olvassa belőle mit otthon a szolgálók és gyermekek csevegnek.

Két évvel a Dugonics könyvének megjelenése után egy érdekes gyűjtemény jelent meg Bécsben: „*Märchen der Magyaren*” címmel, melynek összegyűjtője Gaál György vala, az Eszterházyak titkára.

Ime, magyar népköltési gyűjtemény német nyelven. Bár visszás dolog magyar népköltési gyűjteményt bármely idegen nyelven adni, hiszen azt a sok sajátos fordulatot, zamatos kifejezést, finom árnyalatot, subtitis nuanceot idegen nyelven hiven és természetesen visszaadni nem lehet, e gyűjteményt Ipolyi Arnold mégis a legjobbak egyikének mondja.

Miként az előszóból is kitűnik a mű szerzője a Grimm testvérek nagyszabású népköltészeti gyűjteményének hatása alatt áll. Egyik főérdeme, hogy a mondai alapot méltánylólag emeli ki. E mű magyar fordítását 1856, 57, 58-ban adták ki Pesten Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor.

Ugyancsak német nyelvű gyűjtéssel gazdagította a népköltési irodalmat Majláth János gróf is, ki: „*Ungarische Sagen und Märchen*” címmel 1825-ben Stuttgartban egy mese és monda gyűjteményt adott ki. E gyűjteményét 1837-ben új adatokkal gazdagította és Stuttgartban, majd Tübingiában újra kiadta. Magyarra Kazinczy Ferenc fordította, e fordítás azonban csak 1864-ben látott napvilágot Kazinczy Gábor kiadásában (összesen 6 mesét tartalmaz).

Rudnyánszky Alajos báró is több rendbeli német nyelvű gyűjteménnyel lépett a nyilvánosság elé. Első műve a Hormayerrel együtt szerkesztett: „*Taschenbuch für vaterlän-*

dische Geschichte“ 1824-ben jelent meg. E gyűjteménynek egyik-másik darabját 1832—34-ben Nyitske Alajos Szebényi Pál lefordították. Másik műve: *„Erzählungen, Sagen und Legenden aus der Vorzeit Ungarns“*, 1829, Pest. Gyűjteménye jó részét szláv népregék és mondák teszik, melyeket felvidéki utazása alkalmával gyűjtögetett. Rudnyánszky-nak e gyűjteményéből vette át Arany János a *„Katalin“* című költői elbeszélésnek tárgyát.

Pulszky Ferenc is adott ki több regét és mondát, előbb az *„Athenaeum“*-ban (1840), majd az *„Emlény“*-ben. Ballagi Mór pedig 1850-ben adott ki egy közmondás és szójárás gyűjteményt.

Ez időtől kezdve nagyobb lett a buzgóság s a népköltészet kincseinek összegyűjtése szélesebb mederben indult meg. Nemsokára már nem csak egyes emberek kutatnak, hanem sok lelkes gyűjtő indul meg az egész vonalon és köt szép csokrot az üde virágokból, nemsokára már nagytekintélyű társulataknak veszik pártfogásukba a népköltészetet.

Még mielőtt a nagyobb szabású munka kezdetét vette volna, Kecskeméthy Csapó Daniel lépett 1846-ban egy *„Dalfüzérke“* című népdal gyűjteménnyel a nyilvánosság elé. Előszavában nagy megnyugvással emlegeti, hogy a népies elem már kezd a színházakban is tért hódítani. „Nyujtsunk csak ilyen könyveket, — mondja, — a népnek, mely grammatikát nem ért, nem olvas, nem izlel s meglátjuk, hogy még a nem magyar ajku is nemzeti nyelvünket, lassankint megkedveli, izleli és tanulja“.

A Magyar Tudományos Akadémia föllépése új korszakot jelent a népköltészet gyűjtésében. Az eddig megjelent gyűjtemények épen csak megtörték az utat, de korántsem mutatták be, csak csekély részét sem ama nagy kincsnek, mely elszórva hevert csendes gunyhók eresze alatt, mely el vala rejtve szerető szívek mélyébe.

A legelső lépést a népköltészetnek szélesebb mederben való gyűjtésére a lelkes Komárom vármegye tette, melynek példáját Esztergom vármegye is követte. Komárom vármegye a magyar népköltészet érdekében lelkes hangú feliratot küldött a M. T. A.-nak. „Tekintetes Tudós Társa-

ság! Mennyire szívünkön fekszik a magyar nyelvnek terjedése, azt bizonyítja megyénkben több tartalmú rendszabásoknak megállapítása, melyek által a föld népét honni nyelvünk kedvelésére ébreszteni kívánjuk. Ezen anyai nyelvünk iránt való határtalan vágyódásunk ösztönéből a T. T. Társaságot hivatalosan egyszersmint barátságosan kérjük, hogy szembetűnő levén a mesterembereknél a számtalan magyar műszavak fogyatkozása, ezen fogyatkozást kipótolni s egyszersmint a magyar nyelv nagyobb megkedveltetésére alkalmas népdalokat készíteni és közremunkálni méltóztasson“.

Az Akadémia erre felhívást intézett a megyékhez és egyesekhez egy szerkesztendő tájszótár és a népköltés termékeinek gyűjtése érdekében.

A felhívásnak elég szép eredménye volt. Lelkes gyűjtők megindulának minden irányba, felkeresték a csendes falusi portákat, behatoltak az egyszerű falusi házakba, kukurica fosztáskor és a fonóban hallgatták és jegyeztették a naiv népmeséket és dalokat, vidám táncban a rigmusos kurjantásokat, lakodalmokban az elmés mondásokat; a miket sokan szorgalmason összegyűjtögettek azt beküldötték az Akadémiához s így néhány év múlva készen volt az anyag az első, igazán nagy népköltési gyűjtemény kiadásához.

Mert hát igaz, hogy ott künn a falusi portán, hol nem csak a levegő, a hangulat tisztább, hanem az emberszívek is tisztábbak, dúsan virágzik a költészet.

Bár az anyag már jóformán együtt volt az Akadémia a kiadást egyre halogatta, míg végre 1836-ban átadta az egész ügyet a Kisfaludy Társaságnak. E társaság, melyet par excellence a szépirodalom művelésére alapítottak, lelkesen felkarolta az ügyet, mert jó érzékkel belátta az ilyen gyűjtemények erkölcsi, költői, aesthetikai, nyelvészeti értékét és fontosságát.

A Kisfaludy Társaság nem elégedett meg az Akadémia összegyűjtötté anyaggal, hanem új gyűjtésre buzdította a haza lelkes fiait, egyszersmint célul tűzte ki a dalok eredeti dallamának felkutatását is. „E szerint, — mondja Erdélyi, — a Kisfaludy Társaságnak nemcsak a dalok gyűjtése, hanem a dallamok közzététele is feladatává lön.“

1843-ban mikor már összesen 95 gyűjtő becses adaléka együtt volt, elhatározta egy népköltési gyűjtemény kiadását. A munka szerkesztésével a társaság Erdélyi Jánost, a jeles aesthetikust bízta meg.

Igy jelent meg 1846—48-ban: „*Magyar népdalok és mondák*“ címmel 3 kötet népköltési gyűjtemény. A dallamok kiadása, bár többen küldöttek be hangjegyes dalokat későbbre, Fogarasi Jánosra, Mátray Gáborra s főkép Bartalus Istvánra maradt. (Magyar Népdalok I., II.)

Erdélyi János e kiadványban jóformán csak mint szerkesztő szerepel, mert nem igen gyűjtött. Könyvének előszavában hálásan közli is mindazok nevét, kik gyűjtésökkel e becses könyv ügyét előbbre vitték. A tiszteletre méltó névsorban legtöbbször Kelecsényi József neve fordul elé, ki Nyitra vidékéről tarlózott igen becses adatokat.

Az egész gyűjtemény 14 könyvre van osztva.

Az 1-ben bordalok, a 2-ikban lakodalmi és ünnepélyes versezetek, a 3-ikban bordalok, a 4-ikben haramja és pusztai dalok, az 5-ikben gúnydalok, a 6-ikban komoly dalok, a 7-ikben szent énekek, 8-ikban történeti nemzeti dalok, a 9-ikben románcok, a 11-ikbenjáték s gyermekdalok, a 12-ikben csángó dalok, a 13-ikban vegyesek s 14-ikben toldalékul néhány népmese.

Ime tehát, a mily gazdag az Erdélyi gyűjteménye népdalokban, ép oly szegény népmesékben. A gyűjtők inkább csak a dalok iránt érdeklődtek, a minek magyarázata abban rejlik, hogy a népdalt a művelt, sőt a főrangú osztály is szívesen énekelte nálunk.

Valamivel több mesei anyag van az Erdélyi János gyűjteményének 2-ik kötetében, bár ebben is a lyrai rész a tulnyomó. Mindössze 12 apróbb népmese van abban.

E kötet becsét nagyban emeli Erdélyinek örökbecsű értekezése: „*Népdalköltészetünkről.*“ A Kisfaludy Társaság aegise alatt megjelent könyv III-ik kötete: „*Magyar közmondások*“ címen 1851-ben látott napvilágot. E gyűjtemény 9000 darab betűrendbe szedett, többnyire magyar, de néhány száz idegen eredetű közmondást is foglal magában, melyeknek majdnem mindenike népünk egészséges életphilosophiájának és humorának csattanós kifejezője.

Tetemes részét maga Erdélyi gyűjtötte, kit nehéz munkájában főkép Fekete János és a rendkívül buzgó Kelecsényi József segítettek. Csak mikor már teljesen együtt volt a könyv anyaga, vette igénybe a forrás munkálatokat és szemelgette ki a Szency Molnár Albert, Baróti Szabó Dávid, Mikes, Faludi, Dugonics stb. stb., műveiben elszórt közmondásféket,

Igen sok közmondás után hosszabb-rövidebb magyarázatot fűz, hol önállóan, hol pedig valamely elődjének magyarázatát idézve, P. o. a következő módon magyarázza e közmondást: „Jöszte kárász nincs késem.” „Az az, ne félj, nem bántalak már. Azon egyszeri embertől, ki éhen kárászván a víz parton kárászt fogott, s örülvén a jó szerencsének azonnal késsel látott hozzá s vakarni kezdé. Azonban a hal kiugrott kezéből és tovább uszott. A jó éhes ember a fentebbi, közmondássá lett módon csalogatta, de biz a kárász nem hallgatott rá.”

E kötet végéhez csatolá az érdemdús szerző a: „Közmondásokról” című derék értekezését.

Erdélyi áldásdús munkássága még ekkor sem szűnt meg.

1855-ben „*Magyar Népmesék*” címen 54 eredeti népmesét közölt, jobbára tanítványainak gyűjtéséből.

E gyűjtésről úgy nyilatkozik Gyulai Pál, hogy abban az elbeszélés élénk, folyékony, magyaros, de nem eléggé egyszerű. . . . Hiányzik belőle valami: a könnyed haladás, a keresetlen naivitás varázsa, a természetes fordulatok, a csak odvetett, de annál jellemzőbb rajz, a hangulat bizonyos zavartalan egysége, a nyelv pongyola bája, szeszélye, festőisége önkénytelen sajátossága.”

Érdekes munka a Heckenast képes népköltési vállata, melyet a maga gyűjtötte anyagból ugyancsak Erdélyi szerkesztett. Mindössze két apró kötet jelent meg. Sok becses új dolog van azokban. 1855-ben egy kis kötetnyi mese, 1857-ben egy kötet népdal jelent meg.

Erdélyinek gyűjteményei az egész vonalon elterjedtek s megvolt az a hatásuk is, hogy ezentúl a közmondás és népdal mellett a népmesék és regék is mind nagyobb figyelmet kezdettek kelteni. Eddig alig-alig akartak a népmesé-

hez, mondákhoz és regéhez nyulni. Talán érezték, hogy igen nehéz ezek összegyűjtése. Nehéz is, de fontos.

Fontos minden népnél, de főleg nálunk, kik csak fájlalhatjuk, hogy fejlődésében levő, vagy tán épen kifejlett naiv eposzunkkal egyéb mondai, regei költészetünk is a sötét homályba veszett, mely sötétségből csak egy-egy halovány fény reszket felénk. Fontos, hisz egyéb népköltési maradványaink mellett főkép a mese, monda az melyben az egyetemes népszellem megnyilatkozik.

Talán azért nem mertek gyűjtőink hozzájuk nyulni, mert érezték, hogy bizonyos kellékek hiányoznak belőlük.

Arány János kiválóan körvonalozza a gyűjtő kellékeit. Legyen tökéletes mesemondó. Legyen lehetőleg a nép közül való, birja a nép nyelvét, legyen tisztában eszéjárásával. Rendelkezzék jó emlékező tehetséggel, mely a legkisebb mozzanatot is megjegyzi. Értsen a mesemondáshoz. Legyen jó érzéke a magyaros és idegen elemek iránt. Az idegen elemeket úgy távolítsa el, hogy a mese kerek-sége csorbat ne szenvedjen. Válassza több változat közül a legjobbat ki, a mese anyagát ne változtassa meg. Szóval legyen egy személyben egy kissé költő is, főkép ügyes mesemondó és tapintatos kritikus.

Ha e fontos kellékek nem mindenikével is, de igen sokkal rendelkezik Merényi László, ki egyike legbuzgóbb mesegyűjtőinknek. Rövid időn három derék gyűjtéssel lépett a nyilvánosság elé. 1861-ben Pesten adta ki a Magyar Tudományos Akadémia anyagi segélyezése mellett első könyvét: „*Eredeti népmesék*“ címen. (Heckenast, 2 kötet).

Arány János örömmel üdvözli a gyűjteményt megjelentekor és melegen megdicséri a gyűjtőt. Merényi jó mesélő. Kár, hogy a jó mesélő szerepébe bele kontárkodik az író is, igen sokszor a mese eredetiségének rovására.

Ismeri a nép gyermekded gondolkodás-módját s ott a hol csak vázlatot kapott jó érzékkel toldott s vázlatból szép, kerek egészet csinált.

Második gyűjtése a „*Sajóvölgyi népmesék*“ 1862-ben jelent meg Pesten 2 kötetben. E gyűjteményben 18 eredeti népmesét közöl.

Következő évben a Duna mellékéről gyűjtögetett népmeséket adta ki: „*Dunamelléki népmesék*” címen.

Arany János a „Szépirodalmi Figyelő” 2-ik számában sok méltánylattal szól Merényiről, de hibáit is felsorolja. Örömmel jelenti, hogy a gyűjtő igen sok helyen valódi népszellemben szól, de viszont sok helyütt nem elégszik meg az egyszerű, áttetsző meseszövevvel, hanem, talán művészi kompozícióra törekedve, bonyodalmas szerkezetet csinál. A ciffraságok, oda nem illő sallangok néhol még bántók is. A nép nyelvének teljes birtokában van, de néha tulzásba esik, hosszú leírásokat csinál, feltételes és tagadó leírásokat szó közbe, miket a népnél sohasem találunk. Azt is megjegyzi, hogy néhol oldalszámra kacérkodik az irodalmi nyelvvel, hisz bőven fordulnak elő meséiben „*rózsajju álom*”, „*lángdárda*”-féle kifejezések.

Mind e fogyatkozása dacára Merényi derék munkát végzett s megérdemelte nemcsak Arany Jánosnak jóakaró bírálatát, hanem megérdemli nemzete háláját is. Említésre méltó Jókai Mór: „*Magyar nép adomái*” című könyve, melyben nyolc népmesét is közöl.

Ez időben adta ki Thaly Kálmán 1861-ben derék kis könyvét, a: „*Székely kürt*”-öt. Igaz, hogy a kötetben foglalt dalok és népregék nagy része ön muzsájának teremtménye, de a dal és rege tárgya, a hang, a forma, a hangulat és érzés a népköltészet gazdag kincses házából való.

Rajongó lelkesedéssel bolyongott a bérce, völgyes Székelyföldön, útjában mindenütt tiszta szivre talált és tiszta szívből fakadó ősi költészetre. Majdnem minden várrom, omladozó falu, kastély, hegyorom, merészebb szirt, hegy, búbájós regét sugott neki, majdnem minden gunyhóban csodás akkordok csendültek feléje, a népdalnak édes-búsan csilingelő akkordjai.

Három Apor, Három tündér, Csaba vezér, Laborvára valóságos összekely regék melyek a dicső multba, a hunoknak mesés világába vezetnek minket.

Eddigi gyűjteményeinkben nem találunk, vagy csak elszórva s ritkán találunk mutatványt a mi bérce-völgyes szép hazánknak erdélyi részéből, a jó székelynép költészetéből.

Világosan beszél Erdélyi János gyűjteményének II-ik kötete, melyben 545 dal között mindössze 7 darab van a székely népköltészetből s még e hét sem mind hiteles. Nagy magyar Alföldünknek és hazánk akárhány más vidékének olyan a természeti fekvése, hogy nagyon is ki van téve az ellenség dúlásának. A történelem tanúsága szerint sok vihar vonult át rajta, sok vér festette pirosra áldott földjét, sokat vesztett anyagi, de még tán többet szellemi kincseiből. Idegen elemek vegyültek a tiszta magyar nyelv közé, idegen elemek lopóztak be orozva a magyar népköltészet tiszta szentélyébe.

Egészen más a természeti fekvése a mi szűkebb hazánk-nak Erdélynek. Köröskörül hatalmas havasok zárják el az utat az ellenség elől, s a fölötte tomboló viharok nem árt-hattak oly nagyon a székelység szellemi kincseinek. Idegen elem kevés szivárgott be közéje. Az irodalmi központtól távol, önmagára vala utalva szellemi táplálék dolgában. Idejárul még a székely nép közlékeny dalos természete. Mindezek az okok eléggé megfejtik a székely népköltészet gazdagságát.

Tudjuk, hogy a ballada hazája a hideg, komor, havas észak.

Erdélyben is van valami fenséges, hideg zordonság. Talán épen e természeti fekvése magyarázta meg népbal-lada költészetének gazdagságát, szemben az Alföldnek e tekintetben való szegényes voltával.

S e dús kincsnek felkutatására vállalkozott Kriza János.

Már jó régen, 1843-ban hozzá fogott a gyűjtéshez, s felszólította az érdeklődőket, hogy gyűjtögessék szorgalmasan a székely nép szellemi kincseit, miket ő majdan „Vadrózsa” címen ki fog adni.

Csak egy árva bimbócska vala az, a mi egybegyűlt. Jó sokáig kelle várnia míg kinyílt, jó sokáig kellett Krizá-nak is gyűjtögetnie.

Összekutatta a székelységnek minden zegét-zugát. S kutatott lelkesedéssel, fáradhatlanul, egyenkint, szem-enkint valameddig ez apró szemekből dús kincsesház leve. Husz évig szünet nélkül kutatott, levélben sürgette s ír-nyozta mindig társait, kik között Gálfi Sándor és Kiss Mihály valának legbuzgóbb segítői. „Minden felfedezésre, mely egy-

egy böcsösebb népi szellem világot, népdalt, vagy balladát hozott napfényre, — írja ő maga, — mintha az Énekek-Éneke koronás szerzőjének szava zendült volna meg lelkemben: Az én szerelmesemnek szavát hallom, imhol jön ő sietvén, im ez hegyeken vigadozván, im ez halmokon" (Cant 2, 8). Szerelmesének összegyűjtött, zengő szavait 1863-ban adta ki „Vadrózsák” címen. „Mint hajdan az égő csipkebokorból a választott nép Istenének szózata hangozzék e szerény vadrózsabokorból is a magyar hongeniusz szava”. És hangzott is. Bübajos ének, epedő dal, tündérszép mese. A könyv hat részből áll. Az első részt balladák, dalok és rokonművek alkotják. Ebben van a „Kádár Kata” ballada két változata, „Bátori Bóldizsár”, „Bodrogi Ferencné” a pótlékban „Kőmives Kelemenné” és „Budai Ilona”. Ezek udvarhelyszékiek.

Nóta Oláh Péterről, Nóta Balog Józsiáról, Julia szép leány, néhány gyermek és játékversike és 300 dal.

A második szakaszba a háromszéki és erdővidéki termékeket sorozta. E szakasz szegényebb az előbbinél, mert mindössze 80 darabból áll. A marosszékiek csoportjában egyetlen ballada van (Barcsai) a többi dal.

Következik a „Vegyesek” című szakasz. Az ebben foglalt költeményeket nem lehetett vidék szerint osztályozni. Ebben van az általánosan ismert, sajátos vers, mely így kezdődik: „A minap hogy haza mentem, ott vala látom, egy néhány ló megnyergelve egy, kettő, három” és a „Leánynéző” című népmonda.

A II-ik szakasz táncszókat, III-ik találós meséket tartalmaz, ugyancsak vidékek szerint csoportosítva. A IV-ik szakaszban népsajátságokkal, az V-ikben népmesékkal találkozunk.

Kriza mesegyűjteménye igen érdekes. Eredeti székelyes meseszöveg, tiszta stíl, naív felfogás uralkodik azokban, a gyűjtő nem told, nem cifráz, szóval az Arany János felállította követelmények nagyon is megvannak ő benne. Gyulai már akkor ismerte e gyűjteményt, a mikor még kézirat volt, s nagyban kiemelte gazdagságát, választékosságát és hűségét. Kivált hűség dolgában messzi túl szárnyalta Merényit. E mesék Háromszék és Udvarhely vidékeiről valók. Igazi

gyöngy, tán az egész gyűjteményben legszebb az „Igazság és hamisság” című mese, mely egymagában is egy kis erkölestan. A népnek egészséges, naív humora főképp az „Apám lakalmában” nyilvánul.

Végül a VI-ik részben „Tájszótárt ad egyes kifejezéseknek bő és kimerítő magyarázatával.

Szótára 1600 kifejezést tartalmaz. Szólásmódok, közmondások, nevek, gúnynevek, állatnevek, mező, erdő és határnevek, a népsajátságoknak és népnyelvnek becses adalékai foglaltatnak e gyűjteményben.

Az irodalmi világ nagy lelkesedéssel fogadta e gyűjteményt, melynek minden lapja, minden sora becses de főleg székelv népballadáit megfizethetlenség. A gyűjtő, ki mint népies költő is jelentékeny, megérdemli nemzete koszoruját.

Felemlítendő a kuruckor lelkes és érdemes kutatójának Thaly Kálmánnak: „*Vitézi énekek és elegyes dalok*” című derék gyűjtése. Az újabb keletű gyűjtések között, sok becses régi népies dalra bukkant s ez a körülmény gondolkozóba ejtette: „Vajjon népköltészetünknek fája csak századunkban virágoznék ily buján?... Nem; népköltészetünk folyton hanyatlik, hajdanában sokkal dúsabb vala”. Sejtése nem csalta meg. Szorgalmasan kutatni kezdett, kimerítette Szencsey György dalos könyvét és a Mátrai-kodexet s az eredmény két kötetnyi kuruc dal lett.

Alig két évvel a „Vadrózsák” megjelenése után egy csomó szép tarka palócföldi vadvirággal lepte meg az irodalmat Pap Gyula. „*Palóc költemények*” a címe érdekes kis könyvének. Bevezetésében a palóc népnek szokásait, erkölceit, gondolkodás módját és nyelvjárását rajzolja. Az első részben népdalok foglaltatnak s még néhány népballada és románc (Szép piros Őrsébet, Szász Ferenc, Három árva, Nagy Jancsi, Darvas Kis Kelemen, Fehér Anna, Sajó Pesta), A második részben: mesék találós mesék, s játékok vannak.

Érdekes gyűjtemények a „*Kunsági sárréti dalkönyvecske*” Kövály Béla *Göcseji népdalai* és Kálmány Lajos *Szegedvidéki gyűjteménye* („Koszoruk az Alföld virágai-ból a II. kötet Arad és „Szeged népe a II. kötet Arad.)

Bartalus István a jeles zeneszerző a népdaloknak dallamait is felkutatatta. A nép énekeiből és a cigányok zenéjéből

kihámozta az igazi zenestilust. Két kisebb gyűjteménye után 1882-ben adott ki egy nagyszabású 3 kötetes gyűjteményt, mely 532 szövegdal mellett 300 dallamot tartalmaz.

Bőven van e könyvben képviselve a szerelmes, tréfás gúny és bordanal. A híres, szép Rákócy imádsága képviseli az egyházas dallamot ; a milyen szép, egyszerű a dallam, olyan szép és szívreható a szöveg is.

„Győzhetetlen én kőszálom
Védelmezőm és kővárom
A keresztfán drága áron,
Óltalmamat tőled várom.

Érdekes, hogy a székelynépballadák zenei motivuma nagyban emlékeztet a „Jeremiás siralmainak“ zenei stíljéhez mely körülményből Bartalus azt következteti, hogy a népköltemények dallamai jónagy részben a zsoltárokból eredtek. A népdal szövege és dallama egyszerre születnek s innen magyarázható az a művészi jelenség, hogy a dallam és a szavakat sohasem ellenkeznek azokban. A népdal főjellemvonása az egyszerűség, hiszen csak az egyszerű dallamot tanulhatja meg és zengheti a nép egyszerű fia, leánya.

Ugyancsak e tekintetben nagy buzgóságot fejtettek ki Bartalis előtt és után Fogarasi János, Mátray Gábor, Szini Károly és Limbay-Nemesovics.

A Kisfaludy Társaság nem elégedett meg az eddigi gyűjtésekkel, hiszen jól tudta, hogy még temérdek kincs fekszik felkutatlanul és 1861-ben újra elhatározta, hogy új folyamot indít. E gyűjtemény szerkesztésével előbb Erdélyit, ennek vonakodása után Gyulai Pált bízták meg, kihez később Arany László szegődött társul, míg az új gyűjtemény sajtó alá került.

Maga Gyulai is gyűjtögetett s a mi megbízottát talált folyóiratokban, újságlapokban és naptárakban, azt gyűjteményébe mind felvette. A kiadás azonban fedezet hiánya miatt újra késett. Jó tíz esztendőbe került.

A „Magyar népköltési gyűjtemény“ első kötetét karácsonyi mysteriumok és vizkeresztii játékok vezetik be. Szinte mindenik más vidékről való és más gyűjtő búzolgakodása folytán került a könyvbe.

E gyűjtemény az első, mely a népszellemek ilyen termékeit is közli.

Következik a balladák igen gazdag gyűjteménye. Ez a gyűjtemény is igazolja, hogy a bércei székelőföld mily dús a régi balladákban. E vállalatnak második kötete az elsővel egy időben jelent meg s egyetlen derék gyűjtőnek egy vidékről való gyűjteményét foglalja magában. E férfiú Török Károly, a vidék a hol kútatott Csongrád vidéke s a könyvnek címe: „*Csongrádmegyei gyűjtés*“.

E könyv méltán sorakozik az Erdélyi és Kriza-féle gyűjtemények mellé s értékét nagyban emeli, hogy egyetlen, eléggé szűkkörű vidék költészetének kincsesbányáját aknázza ki. Szintén több fejezetre oszlik. Balladák, dalok, mesék és mondák következnek szép sorjában egymásután.

Igen sokszor egészen új, ismeretlen hang csendül meg s kivált balladái között sok ritka hecsű új darab van.

Vass Gereben „*Adoma gyűjtemény*“ -ében a népköltészetben nyilvánuló erőteljes, egészséges humort mutatja be. E kötet javarésze igazi népköltési gyűjtés, melyhez mintegy százhatvan csatolt a maga jóízű adomáiból.

Kriza az örökbecsű „*Vadrózsák*“ kiadása után sem pihent, csendben, de hangyaszorgalommal folyvást dolgozott, gyűjtögetett s gyűjtésének eredményéből közölt is néhanapján egyik-másik lapban egy-egy szemernyit. S a jó öregnek ilyen formán elszórt kincseihez a gyűjtők nem nyultak, hiszen tudták, hogy egy újabb gyűjtemény kiadásán fáradozik. E nemes céljában megakadályozta a halál. Szerette magyar nemzetének s az irodalomnak kincseket érő gyűjteményt hagyott hátra.

1880-ban adta ki Abafi Lajos Székely Sándornak: „*Tréfás versek*“ című s a következő évben „*Szerelmi népdalok*“ című gyűjteményét. Derék munkát végzett a gyűjtő, mert kritikai ügyességgel az itt-ott elszórtan levő rokon versszakokat együvé gyűjtötte, s a szétkúszált sorokat helyes sorrendbe szedte.

A Kriza örökségéből, az Orbán Balázs mesegyűjteményéből, Benedek Elek és Sebesi Jób gazdag ballada és dal gyűjteményéből újra egy derék kötet telt ki, melyet a Kisfaludy Társaság adott ki, Gyulai Pál és Arany László szerkesztésében 1882-ben.

E kötetben ép úgy mint a „*Vadrózsákban*“ csakis székely népköltési termékekkel találkozunk. Balladák, dalok, lakodalmi énekek, találós mesék, közmondások, mesék és mondák következnek egymásután a gazdag könyvben.

1885-ben Benedek Elek adott ki egy kötetnyi székely népmesét „*Székely Tündérország*“ címmel, majd Strausz Adolf és Dugovich Imre hirlapíró együtt adának ki egy jókora kötetet.

Almásy János 1890-ben egy érdekes és értékes könyvvel gazdagította a népköltési gyűjtéseket. Ő ugyanis a már meglevő gyűjtemények és saját kutatásai nyomán főképp paedagogiai szempontból csoportosította a közmondásokat és közel 6000 darabbal a népet nemcsak mint filosofot mutatja be, hanem mint nevelőt és tanítót is. Olyan közmondásokat válogatott ki, melyekben mint ő maga mondja a tiszta józan ész, a magyar észjárás, az életbölesesség és a nevelés elvei a leghivebben tükröződnek vissza. E közmondások megérdemlik, hogy az iskola és a nyelv érdekében népszerűsítsük, terjesszük. Gyűjteményének elején jobbra Erdélyi János nyomán értekezést ad a magyar közmondások jelentőségéről különösen életbölcseleti és nevelési szempontból.

Ugyancsak 1890-ben adott ki Sirisaka Andor Pécssett egy: „*Magyar közmondások könyve*“ című gyűjteményt. E könyv is a közmondásokról való tanulmánnyal kezdődik, e tanulmány azonban alig nyújt valami újat. A közmondások irodalma s néhány életrajzi adat után következnek a közmondások. Elég sok a tévedés e könyvben, mert a gyűjtő igen nagy számmal vesz fel oly sajátos kifejezéseket melyek nem közmondások.

A millenium évében érdekes és gazdag gyűjtést bocsájtott napvilágra Margalits Ede egyetemi tanár. Több mint 30 évi munkának, lelkiismeretes gyűjtésnek eredménye ez a nagy 770 oldalra terjedő gyűjtemény, melyben több mint 30 ezer közmondás és közmondásszerű szólás fennhangon hirdeti a magyar nemzet jellemét és szellemét, bölcességét és humorát. Az eddig megjelent összes gyűjteményeket felhasználta és kiszemelte a Pázmány, Mikes és Faludi műveiből a közmondások javarészét. Margalits könyvében az

Erdélyi-féle alapozó rendszert is tökéletesebbé tette, a meny-nyiben egy-egy alapszóhoz tartozó összes közmondásokat egy csoportba gyűjtötte s minden csoport egy-egy eszmekört tár elének.

Minden közmondásnak a szerzőjét valamely jegy jelenti.

Ezzel a könyvalakban megjelent gyűjtemények sorozatát, mennyire tehettem kimerítettem. Meglehet, hogy nem-sokára új gyűjtemény lát napvilágot, hiszen a Kisfaludy Társaság így szólt legutóbbi gyűjteményében a nemzethez: „Most nincs egyéb hátra, mint kérnünk a népköltészet kedvelőit s különösen hazánk lelkes ifjuságát, hogy gyűjtsék népdalainkat, népmeséinket s küldeményeikkel minél többször örvendeztessék meg a Kisfaludy Társaságot“.

A népköltészetnek pedig igen sok a kedvelője. Bizonyítja ezt ama sok apró gyöngy, mely itt-ott el van szórva.

Számos folyóirat: a Magyar Nyelvtörténeti Szótár, az Akadémia füzetei, a Figyelő, a Néprajzi folyóirat s főleg a derék Nyelvőr igen sok becses népköltési adalékot rejtegetnek, épen csak rendezni kellene, a selejtesét kirostálni aztán a Kisfaludy Társasághoz érkezett gyűjtéshez adni s ez adatokból gazdag új gyűjtemény lenne. Hisz innen-onnan már 17 esztendeje, hogy elhangzott a biztató szó. Igen dicséretes, hogy még a napilapok is felkarolják ezt az ügyet. Elsőnek kell emlitenem a Budapesti Naplót, melynek minden vasárnapi száma közül egy-egy szép népmesét Móka bácsi (Halász Ignác dr.) tollából. Célja a gunyhók költészetét a szalonokban is népszerűsíteni; sikerülni is fog, mert e mesékből egyszerű, üde, egészséges hang csendül felénk s ez a nyelv nagy befolyással lesz az olvasók nyelvére és izlésére.

Sebestyén Gyula a Néprajzi Társaság főtítkára mozgalmat indított a pogány eredetűnek bizonyított regös énekek érdekében. Levelet irt az ország tanítóihoz és papjaihoz s az eredmény várákozáson felüli volt. Összesen 50 regös ének jött napvilágra, mi eléggé tekintélyes szám, főleg, ha meggondoljuk, hogy 1838 óta gyűjtőink csak két typust, egy székeleyt és egy göcsejít tudtak 2—3 változatban felmutatni.

Az új adalékok kivált a dunántuli megyékből kerültek elé, s mutatnak igazi pogány eredetű vonásokat.

Vikár Béla nem rég tartott felolvasásában népköltészetünknek ősi vallásból fakadt verses maradványait ismertette. A nép közt ma is divó ráolvasás az ősvallás eszmeköréből sarjadt és csak újabb korban, újabb hatások alatt tetemesen megrongált költői hagyományok, melyeknek versalakja is egyező volt a regós énekekkel.

Még csak egy gyűjteményről teszek rövid említést, egy nagy, szent könyvnek egy kicsiny részéről a „Példabeszédek” könyvéről.

Nem érdekel minket ezuttal a régi hajdan kornak, az ó szövetségnek királyi bölcsésze, hanem érdekel az, hogy azt a sok drága gyöngyöt, a héber példabeszédeket és közmondásokat minő magyaros közmondásokkal fejezték ki biblia fordítóink.

Már legelső biblia-fordítóink is, de főkép Károlyi és Káldy használtak itt-ott zamatos, valószínűleg a néptől elesett magyaros kitételeket, de sokkal több helyen alkalmazhatták volna. Ugy látszik ők is fáztak a paraszti kitételektől.

Ime, a magyar népköltési gyűjteményeknek vázlatos története. Későn vette a magyar észre, hogy minő értékes kincse van szerteszórva, későn fogott a gyűjtéshez, de a mint hozzá fogott, derekas munkát végzett.

Voltaképen csak néhány évtized gyűjtéséről beszélhetünk s mégis büszkén elmondhatjuk, hogy magyar irodalmunk ilyenemű gyűjtésekben gazdag.

Népköltési gyűjteményeinkértéke.

Mi határozhatná meg valamely könyvnek, gyűjteménynek az értéket, ha nem annak lényege, tartalma? S népköltési gyűjteményeinknek mi a tartalma? Maga a nép lelke, szivedobbanása, gondolatvilága, bújja és öröme, tréfái, ötletei, szóval: maga a nép.

Apró, mély értelmű közmondás, tanulságot rejtő példabeszéd, elmés mondás, élc és ötlet, adoma, erkölcsi népmese, népmonda, népdal, ősi ballada, apró bohóság, tánc és játékrithmusok, miszteriumok váltakoznak gyűjteményeinkben.

Tételelem második részének felosztásában talán merészen járok el, midőn a magyar népet, a magyar nép lelki életét szinte műfajok szerint csoportosítva mutatom be.

Merész lépés lehet, de azt hiszem nem indokolatlan. Igaz ugyan, hogy a legkisebb közmondás ép úgy népköltési termék, mint a legművészebb ballada, de az is bizonyos, hogy a népet, a maga valójában, nem lelhetjük meg csupán egyes műfajt tartalmazó gyűjteményekben, hanem a gyűjteményeknek összeségében.

Világos az is, hogy másképen érvényesül a népköltészet a dalban, máskép a mesében, máskép a balladában és újra csak máskép a közmondásokban és elmés apróságokban.

Vannak, hisz szükségkép lenniök kell, népköltészetünkben közös vonások, minő a tiszta, megszürt erkölcsi világnézet s általában a szigoru ethikai alap, a melyen egész népköltészetünk felépült, de az sem vitatható el, hogy népdalainkban par excellence népünk érzelmvilága a közmondásokban és hasonló szellemi termékekben bölcselme és nevelési elve, mondáiban nemzeti hagyománya, meséiben hite, erkölce, szokása s általában világnézete az uralkodó elem.

Népmondáinkról és népmeséinkről.

Bizony, gyűjteményeink népmondákban elég szegényesek. Igazában csak krónikáinkat nevezhetjük népmonda gyűjtésnek, hiszen az a kevés és hézagos a mi ránk maradt ezek révén maradt reánk. Krónikáink vetnek egy kis fényt a magyar nemzetnek homályos keletkezésére, azok őrizték meg Etelének az Isten ostorának, Csabának, Álmosnak a szentnek és a honfoglaló Árpádnak dicső nevét, a Lehel mondát; a Kézay krónikájából tudjuk mint győzi le Botond a görög őriást s tör bárdja ütésével nagy rést Byzáncnak érekapuján. Elvegyítve jelennek meg azokban költészet és valóság. Az avatottszem és jóérzék észreveszi melyik a száraz való és melyik a költészet. Vagy tán száraz próza és nem szinarany költészet ez a mit Székely István krónikájában találunk: „Detre pedig a nill vasat homlokába bevivé Romaba a kit a Magiaroc oda löttek vala. Erről neveztetie ő mind e napiglan halaltalan Detrenec, hog' oll nag' hoszu uton a nil' vasat anni ideig homlokaba el szénvethette volna“.

És ki tartaná rideg valónak a gyönyörű Csanád mondát, pedig a krónikás ezt is minden szín nélkül ép oly érzéketlen hangon beszéli el mint a legprózaibb valót. Csanád vezér Achtum felpogány vitéz ellen küzd s őt le is győzi. Vetélytársa Gyula vezér levágja Achtum fejét, elviszi István királynak a miért is a király sok kitüntetésben részesíti, az igazi hőst pedig mellőzi. Mikor megtudta mellőztetésének okát így szólt a királyhoz: „Si caput regi attulit cur etiam *linquam non apportavit*?“

A csel kiderült s a király Gyulát udvarából elűzte. A Csanád mondanak egész meseszövése, kifejlete, költői igazságszolgáltatása hiven feltalálható az „Obsitos katona“ című népmesében. Ebben a Csanád vezér szerepe egy kiszolgált katonának jut, ki megviv egy 24 fejű sárkánnyal, legyőzi s így a király ígérete értelmében joga van a király kisasszony kezéhez. A sárkány 24 fejét ellopta a király kocsisa s im, ő követelte a király kisasszonyt. Később jelentkezett az obsitos, felmutatta a sárkány nyelveket, a csel itt is kiderült s az álnok kocsis elvette méltó büntetését.

Mi ez, hanem a Csanád monda más változatban? A Csanád monda ezer éves, az Obsitost ma is mesélik. Ez a

népköltészet hatalma: átmegy beleedződik a nép lelkébe s ezer év multán is azon frissen él, mintha ma született volna, mintha ma nyílt iratos, harmatos virág volna. Bizony igaz, hogy: „Száll az ének szájról-szájra“.

Krónikák őrizték meg a Szent László király egyéniségéhez fűződő szép mondákat, az óriásokkal küzdő bátor Opos s az erős Toldi Miklós nevét Tinódi Sebestyén őrizte meg a Zsigmond krónikában a pokolba járó Tar Lőrinc mondáját. „Énekbe hallottam, vagy volt, vagy nem volt.“ A Mátyás király nevéhez fűződő sok „trufáról“ is csak ilyen uton tudunk.

Gyűjteményeinkben kevés mondára bukkanunk. Legtöbbje egy-egy cimerhez, helyhez, vagy névhez fűződik. Brassó vármegye cimere egy fatörzs, alatta korona. A monda szerint egy vén tölgy alá rejtette a brassói „Salamon követénél“ koronáját a bujdosó király, s csak nagy későre, egy álom segítségével került újra napfényre a Szent István koronája. Selmecebánya cimerében két gyík között hatalmas bástya emelkedik. A monda azt tartja, hogy hajdnában egy pásztor szerfölött nagy gyíkot látott egy lyukba siklani. Mindenáron kézre akarta keríteni, miért is a lyukat ásní kezdte s mind mélyebbre meg mélyebbre hatolt, végre gazdag arany érre talált. E gyík vetette meg a selmeci bánya és Selmecebánya „bekerített város“ alapját. Egy községnél nagy volt a Duna vize. A rév *Vörös Mártáé* volt, kinek rossz vala a szíve és ingyen senkit sem vitetett át a kompon s ki pénz nélkül oda mert menni, eselédei elfogták s hurcolák ki a szőlőbe kapálni.

Igy járt Mátyás király is, ki történetesen arra utazott szegény ember képében. Mikor hazaért megüzente Vörös Mártának, hogy vagy személyesen jöjjön fel Budára, vagy küldjön testéből egy darabot. Vörös Márta megértette az üzenetet, befogatta négy lovát az aranyos hintóba s behajtatott a Dunába. Azóta *Vörösmárt* az a község.

Népmese gyűjteményeink igen gazdagok. Mellőzve a népmeséinkben itt-ott található mithoszi vonást, melyet bőven, talán tulozva is kifejelett Ipalyi Arnold „*Magyar Mithológiá*“-jában, rátérek tulajdonképeni célomra és kimutatom azon vonásokat melyek népmeséinknek, tehát népmese gyűjteményeinknek is értékét meghatározzák.

Kezdem népmeséink világnézetével. Népmeséink legnagyobb részét keresztény szellem szülte, még az esetleges pogány eredetű is átment e szellem szűrőjén természetes tehát, hogy azokban leginkább keresztény felfogás, világnézet érvényesül.

Ipólyi mondja: „A népmesék az ős vétek és bűnsúly tudatáról s a majdani, megváltás általi megszabadulásról létező hitnek nyilatkozatai“. Igaz, mit ez állításról Arany László mond, hogy merev dogmatikus értelmezés, mely inkább a theologia és a kulturhistoria körébe vág, de viszont nem vitathatjuk el vele a népmesékben érvényesülő megszűrt, keresztény világnézetet. Állításomat bebizonyítom.

Bár nem igen sokszor, mégis találkozunk az Atya Isten alakjával. A nép lelkébe oltott örök törvény az őszinte vallásosság, az Isten iránt való legbelső tisztelet lehet az oka annak, hogy Istent mégis csak ritkán szerepelteti népmeséiben.

Merész dolognak, talán épen bűnnek tartotta Istent a földre hozni, bűnös embernek ügyébe-bajába beavatni, emberi gyarlóságokkal felruházni.

A hol mégis megjelen, mindenütt tiszteletet kelt.

Szép, fehér haju, fehér szakállú, szelid aggastyán, ki úgy beszél mindenkivel, mint a jó atya szerette gyermekeivel; szereti a jót s meg is jutalmazza; a gonoszra sem haragszik, csak a gonoszságára, de e miatt, mert igazságos, meg is bünteti. Gyönyörű példa: „Az angyal bárányok“ című mese. A hűtlen, hazug fiuk, mikor letelt szolgálati évök, aranyat kértek jutalmul. Megkapták, de áldás nem volt rajta, a mint jött, úgy el is ment. A legkisebb, a hűséges gyermek aranyánál többre becsülte lelke üdvösségét. Aranyat is kapott melléje. Ime, egy egyszerű mesében a legművészebb költői igazságszolgáltatás, ime a romlatlan magyar népnek vallomása, mely szerint előbb való a lelki-üdvösség kincsénél, aranyánál.

Isten rendesen csak a történet végén ismerteti meg magát, addig csak mint jó, öreg gazda, vagy pásztor szerepel.

Van mese, mely a népnek bibliai tudását is elárulja. Egy szegény embernek, kinek 12 gyermeke van, csupán 12 tő burgonyából kell családját eltartania.

Elmegy panaszra az Istenhez, hiszen ő jó, mert ő táplálja a mezők liliomait, az erdők futosó vadjait, s ő gondozza a mezitelen holló fiakat.

Utjában egy öreg emberrel találkozik, ki így beszél: „Az én kamarámból él a koldús, az én erszényemből költenek a királyok, én teszem koldusokká a gazdagokat, én ültetem hintóba az igazán élő szegények és koldusok fiait és unokáit“.

Igy csak Isten beszélhet. Ő is volt s megsegítette az igazán élő szegény embert. De aztán tanácsot is adott neki, tanácsot, mely újra csak, a nép erkölcsi érzékéről tesz bizonyosságot: „Minden ember iránt viseltessél kötelességgel, kivált az öregek iránt!“ Az irigy és fősvény embert úgy szégyeníti meg, hogy azok büntetésüket bűnökben hordozzák.

Mária, Istennek anyja is csak ritkán szerepel népmeséinkben. Ennek oka is abban a határtalan tiszteletben rejlik, melylyel a magyar nép patronája, a Boldogságos Asszony iránt mindenha viseltetett. Régi énekeink valóságos himnuszokat zengenek hozzá és miként Erdélyi is kifejti a magyar nép hozzá fohászkodott, bujában-bajában. Jussa volt hozzá, hiszen az első, nagy, szent király örökségül hagyá neki imádott országát.

Legtöbbször a jóságos keresztanya szerepében jelenik meg. P. o. a Merényi-féle „Keresztleány“ című népmesében.

Mária szerepel: „A bisztricei szüz“-ben is, mely rokon a celli búcsú és a Heine feldolgozta kevlari búcsú-féle mondákkal. E mesében főkép a magyar nép nagy ragaszkodása Máriához nyilvánul. Egész felfogása olyan sajátos, a milyennel népmeséink sorában többé nem találkozunk. Sok vonás van abban, mely a szent Erzsébet legendájára emlékeztet.

Gyakrabban találkozunk Jézus Krisztussal. A népköltészet őt is isteni nimbuszal vette körül, bár alakja derűsebb, mint az Atya Istené.

Csodákat mivel, szintén szereti a jókat s megbünteti a gonoszakat. Szívének teljes melegével vonzódik a becsületes szegényekhez. Ez a vonás újra csak egy szemernyi a népnek nagy jelleméből, egy darabka nagy szívéből, abból a szívből, mely a szegény, az elnyomott iránt őszinte részvétet

érez. A jószívű Krisztus a szegény juhásznak nyáját megháromszorozza, megjutalmazza a szegény asszonyt, ki megfelel vele utolsó darabka kenyérét, ellenben teknősbékává változtatja a koldús elől a teknőbe bujt fősvény asszonyt s érzékenyen megbünteti azt a hálátlant, ki a vett jóért gonosszal fizetett. Három gyűjteményben is olvashatjuk, hogy mint bűnhődik a varga, ki örök üdvösség helyett lúdaprólékos kását és kifogyhatlan csutora bort kért. Jó tanító és nevelő. Azt a szülőt ki egyetlen tehénkéjének tejével oltotta egyszer Krisztus szomját meg fosztja ez egyetlen vagyonától, mert kis gyermekét nagyon elkényeztette untalan tejjel táplálván őt. Hadd szokják keményebb ételekkel az élet nyomorúságaihoz.

Krisztusnak állandó kísérője szent Péter. Kedves öreg ember, bár van benne temérdek hiba, de azokat beismeri és az igazság ellen nem sokáig tusakodik.

Sokszor lehetetlent kíván. Szereti a kényelmet, a jólétet és a bort.

Ez utóbbi tulajdonságát a népdal is feljegyezte:

„Elindula szent Péter Rómába
Botját veti vállára haragjába
Botja végén tarisznya
A nyakában csutora
Iszik mikor akarja
Filepet is kínálja“.

Általában derűs, néhol humoros alak. Krisztussal való vitájában mindig a rövidebbet huzza. Azt hiszem, hogy ezzel a nép nemcsak azt akarta kifejezni, hogy a gyalró ember perbe ne szálljon a hatalmas Istennel, hanem azt is, hogy a tapasztalatlan ifju ne vitázzék a tapasztalt öregekkel.

Mindenik monda szent Péter legyőzésével, de egyszersmind egy-egy erkölcsi tanulsággal végződik. Így p. o. egy rövidke Krisztus mondában két eszme domborodik ki, az, hogy a csekélysegeket is meg kell becsülni, mert: *„Krajcárból lesz a forint“* és az hogy: *„A rest többet fárad“*.

Krisztus és Péter együtt utaznak a pusztán rekkenő melegben. Utközben Péter egy fél patkót látott a földön, de nem vette föl. Krisztus felvette. A nap mind forróbban tűzött. Krisztus szép csendesén elől ment, Péter izzadva

ballagott utána. Krisztus később néhány krajcárért eladta a patkót s cseresznyét vásárolt.

Ujra megindulának, de szent Péter alig birt már a hőséggel.

Krisztus időközönként egy-egy szem cseresznyét ejtett a földre, melyet a szomjas Péter mohón felkapott.

Mikor a cseresznye mind elfogyott megszólalt az Ur, látod Péter, te a patkót félre rugtad pedig annak árából vettem a cseresznyét, te resteltél egyszer lehajolni s lám, megtetted százszor is“.

A szent Péteralakja különben mindig az általános emberi. Szent Péter a mennyországnak nem épen megvesztegethetlen őrzője, hiszen néha bejutnak az ő révén olyanok is, kik nem méltók. Nem is elég igazságos, hiszen a szegény katonákra kimondotta, hogy soha egyet sem ereszt be közülök. Bakát még néha ritkán egy kis megvesztegetés után bebocsát, de huszárt már rettenetes káromkodásainak miatta sehogysem. Nagy mértékben antiszemita. Szól a mese néhol a rokonairól is. Ezek is az általános embereit helyettesítik, hiszen csak az embert aposztrófálhatja az a mese, mely szól a szent Péter rokonairól, kik mig bőségben vannak Istent sohasem emlegetik, mihelyt azonban beköszönt a nyomor, rögtön Isten minden második szavuk. Az erényeket nagyrabecsüli s gyakorolja is, de csak úgy, ha nem nagy szenvedés árán teheti. Itt az általános emberi gyarlóság érvényesül. Mikor nagy éhesen oly konyhába került, hol épen palacsintát sütöttek s neki egy falatot sem adtak egy alkalmas perczben ellopott egy palacsintát, hirtelen kalapjába rejté s fejére tette. Mikor gyanúsították, tagadta tettét. Kr. Ur. megis büntette ezért, akkora helyt megkopaszodott a feje, a mekkora volt a palacsinta.

Sok benne a lelemény, a humor. Mikor a sült ludnak egyik lábát titkon megette váltig erősítette, hogy a ludnak csak egy lába van. Krisztus ráhessentett az esetleg utjokban féllábon álló ludakra, melyek rögtön lebocsájtották másik lábukat is.

Péter nem jött e zavarba. „Uram, Jézusom, szólt, hessentéssel volna a sült ludra is, az is kinyujtotta volna a lábát!“

Megtaláljuk a népmesékben a mennyország és pokol fogalmát is. Merész színekkel van mindkettő kifestve. A mennyország képe azonos a bibliabeli édenkert képével. Nagy virágokkal ékes kert, sok abban az édes gyümölcsöt termő fa, füve selymes és szinte térdig ér, forrása is van, s az ember, ki oda kerül végtelen boldog.

Egyes vidékeken más mennyországot teremtett a népnek termékeny képzelme. Fenn van az, túl a fénylő csillagokon, s egy magas nyárfa az odavezető út. Szalmával tömött karosszékekben ül az Ur.

A pokol épen ellenkezője a mennyországnak. Irtózatosan csunya hely az, förtelmes kígyókkal tele ut, férgekől, hemzsegő ösvény vezet kapujáig, ben pedig örökös tűz van és milliónyi csunya, fekete, kisebb-nagyobb ördög.

Ez a népnek a jövő életben való hite. Érdekes a mit Kálmán Lajos ír a népnek a jövő életben való hitét illetőleg: „Az ember halála után, a jövő életben ugyanazt a foglalkozást folytatja, mint a jelen életben: a paraszt ott sem lesz más, a késes ott is köszörülni fog“.

Természetes, hogy a nép képzelme a mennyország és a pokol lakóiról is tud. A mennyországban angyalok laknak. Szépek, szelidek és jók, legtöbbször báránka (möndelecske) alakjában jelennek meg, s édesdeden simulnak az őket szerető emberekhez. Az ördögök feketék, csunyak, hegyes a szarvuk, kecske a szakálluk, erősen furfangosak, bár legtöbbször porúl járnak, hisz akad egy-egy ember, obsitos katona, szegény vándorlegény, leggyakrabban cigány, ki túl jár ő kelmők eszén. Az ördög gyámoltalanságán akárhány népmesében nevezhetünk. Valahányszor a cigánnyal verseng megszégyenül. Előbb versenyt akar futni a cigánnyal; a cigány megvetéssel rá rivall: „Fuss csak előbb a kis öcsemmel verset,“ s kiugrasztja a nyulat a bokorból. A nyul természetesen gyorsabban szalad az ördögnél. Aztán buzogányt hajítottak. Az ördög a két mázsás buzogányt oly magasra dobta, hogy alig látszott. A cigány meg kiabálni kezdett: „Bátyám, bátyám!“ „Hát te kinek kiabálsz?“ „Biz én csak a bátyámnak, la! Kovács ott fenn a mennyországban, felhajítom neki ezt a buzogányt, majd hasznát veszi a jó vasnak.“ Az ördög megijedt s megugrott. Aztán

ostorral konditottak. Az ördög akkorát konditott, mintha ágyu szólt volna. A cigány előbb vasabroncsot tett a fejére. „Miért abroncsozod be a fejed? “ „Hát csak azért, mert én akkorát konditok, hogy a kinek nincs beabroncsozva a fejé menten szétreped.“

Az ördög szerepe a népmesékben nagyon emlékeztet a régi keresztény miszteriumokra, mert itt is, ott is valóságos „szegény ördögökkel“ találkozunk.

A cigány a humoros elem képviselője, valahányszor megjelen derűt, vérőfényt hoz magával boldog kacagást idéz elő.

Módfelett sok esze van, úgy, hogy túl jár még a pap eszén is, s ez nagy dolog ám.

A pap Isten adományáról prédikált, s mikor haza ért a cigány saját udvarán találta a pap három tehenét. A pap követelte, a cigány meg nem adta, hanem váltig erősítette, hogy az Isten adta neki, azon módon mint a lelki- atya prédikálta. Alkudoztak, alkudoztak, végre abban egyeztek meg, hogy azé lesz a három tehén, ki előbb köszön jó reggelt a másiknak. A pap le sem feküdt, hogy ő legyen az első, a cigány pedig felmászott a pap ajtaja előtt levő fára, s mikor a pap szürkületkor nagy óvatosan kidugta fejét az ajtón, a cigány harsányan elkiáltotta magát: „Jó reggelt tisztelendő ur!“

Humoros alakokon kívül teremt a népköltészet humoros helyzeteket is. Mosolyt fakaszt a fonáság, mely elég gyakori. A népmese hőse a lisztes zsákokat a szekérbe fogja, az ökröket meg a szekérre teszi; rázza az almafát, hull a mogyoró, szedi a diót, fejét nem tudja kihuzni a fadvából, hazaszalad hát a baltáért s így segít a bajon.

A süket, a kopasz és a vak elmennek répát lopni. Mikor huzgálják a répát elkezd a süket: ott valamit hallok, a vak meg beleszól: nézzétek, ott valamit látok, erre felugrik a kopasz: uccu bizony szaladjunk, hadd lobogjon a hajunk.

Fonóban és kukorica-fosztáskor mikor a társaság mesélője már sokat regélt csudaszép tündérekéről, káprázatos szépségű király lányokról és szörnyűséges hétfejű sárkányokról, hogy egy kis elevenséget, jó kedvet vegyítsen a

hallgatók komoly hangulatához egy-egy csali mesét mond, melyre mindenki jóízűt kacag, vagy olyan bolondos bekezdést kanyarít, hogy a jókedv kacagó derűje ragyog az arcokon. Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember a kinek vala három fia. Az egyiket Gyűszűnek hívták, a másodikat Fésűnek a harmadikot Haddelnek. Egyszer az apjuk elküldte Gyűszűt vándorolni, mikor hazajött Fésűt, mikor ő is hazakerült a harmadikat. Ne te ne, a neve nem jut eszembe, hogy is hívták csak? „*Haddel*.” Nő, jó *elis hagyom*.

E rövid kitérés után folytatom a népmesékben nyilvánuló erkölcsi világnézet kidomborítását.

Legtöbb népmesénkben szerepel a király vagy császár. Rendesen öreg, jó és tiszteletre méltó. Isten után legtisztetéltőbb. Három fia, vagy három leánya van, a legkisebb mindig a legvittezebb, legkedvesebb, legszebb. Vára fényes és nagy, temérdek kincs van benne, belsejébe három ajtó vezet az első vas, a második ezüst, a harmadik arany és gyémántsarkon fordul. Vára rendesen oly erdő közepén áll, melynek fái arany vagy ezüst levelűek. Felesége a királyné jólelkű asszony és anya, ki csak annyiban különbözik az egyszerű asszonyoktól, hogy olyan gyermeket szül, kinek csillag, vagy nap tündöklik a homlokán.

Még sok mindenfajta emberrel találkozunk. Ott van a gazdag, ki ritkán rokonszenves, mert rendesen fősvény is. Annál rokonszenvesebb azonban a szegény alakja. E vónásból látszik a nép erkölcsi felfogása, rokonszenve a gyenge, elnyomott, szegény iránt. Találkozunk rengeteg erejű emberrel. Vasgyuró, Kőmorzsaló a neve s a népképzelem merészsége szertelen testi erővel ruházta fel. A vasrudat könnyű szerrel meggörbiti, a nehéz vas buzogányt kétszer olyan messzire dobja mint a sárkány, a kőből kezével vizet sajtol.

Sárkányokkal, oroszlánokkal, medvékkel küzd s természetesen mindig győz.

A milyen lehetetlen alak az erős, olyan szánsalomra méltó a pulya, a gyáva. Még a saját árnyékától is megretten. Nem ritka a papueshős sem, ki szörnyű módon fél rendesen vén és csunya feleségétől. Sok rokonszenves vónással van az egyeneslelkű, igazmondó ember felruházva.

Nagy az erkölcsi tekintélye, bizik is mindenki benne, mert még sohasem csalódott.

A hazug ember nevetséges, hazudik derűre-borura, de csufos felsülés lesz a vége. A ravasz ember is csak egy ideig bírja furfanggal, a nép jó érzéke hamarosan leleplezi. Érdekes, hogy a népmesék kiváló aesthetikai gonddal állítják szembe az ellentétet, hogy annál könnyebben kiválják az erkölcsi mag.

A népmesék legkedvesebb alakja az anya. Mindig áldott lélek, ki rajongással szereti gyermekeit önfeláldozó, s kit szeret is mindenki. Meséinkben valóságos édes anyakultuszt találunk, akárhány mese himnusz zeng az ezer-szer áldott édes anyai szivről.

Ime, az Isten negyedik parancsa megjegecedve a költészetben, im újra csak a jó példa, mely arra búzdit kicsinyt és nagyot, hogy tisztelje szülőjét.

A szülők ellen elkövetett bűn a legynagyobb, melyet Isten soha meg nem bocsájt. Egy rossz utra tévelyedett legényből haramia lett s egy alkalommal szülőit is megölte s kirabolta. Később megbánta tettét, s egy átutazó fiatal papnak az erdőben meggyőnta rettentő bűnét; az ifju pap nehéz penitenciát szabott rá. Egy almamagot adott át neki, hogy azt ültesse a hegytetőre, s mikor kihajt a hegy lábán csörgő forrásból a szájában vigyen mindennap térden csuszva vizet oda, azzal öntözzé, valameddig a kicsiny csirából terebélyes fa lesz. A pap elment s a fiu a feladott penitenciát hiven végezte. Jó sokára, mikor már vén ember leve a fiatal papból, újra azon az erdőn ment keresztül. Egy aggastyánt látott, ki térdén kúszott egy hegyre. Rögtön eszébe jutott a szülőgyilkos és a rászabott vezeklés. Felment a hegyre s nagy almákkal dúsan megrakott fát talála ott. „Rázd meg a fát“. Az aggastyán megrázta, minden alma lehullott róla, csak kettő nem. Hiába rázta mind erősebben, csak nem hullott le. „Nó látod, ugymond az öreg pap, Isten minden bűnödöt megbocsátja, csak azt, hogy atyádot és anyádot megölted, sohasem bocsátja meg“. Lehet-e szülők iránt való köteles szeretetet jobban és szebben jellemezni, mint ez a mese jellemzi?

A mostoha anya szinte mindig rossz. Saját gyermekeit szereti, becézgeti, mostoháit üldözi. Amazokat szép ruhában járattja, ezeket alig fűdi valami, azokat kényelemben tartja, ezektől lehetetlen dolgokat követel.

Télviz idején friss ibolyát, almát és epret követel tőlük. Az erkölcsi igazság-szolgáltatás azonban sohasem marad el s már bizonyos jól eső elégtételt nyújt az a körülmény is, hogy az üldözött gyermekek szépek és jók ellenben a kedvencek csúnyák és rosszak. Rossz szívet már külső formája is elárulja, mert rendesen cifra, kendőzött alak, mint a balladatöredék is mondja; „Tova menyen egy menyecske két orcája ki van festve, az lesz nektek anyátok“.

A keresztanyai szerepet Márián kívül közönséges asszonyok is teljesítik.

Vannak jó, de gonosz, kaján, irigy testvérek is.

A népmeséknek és mondáknak értéket nagyban emeli az, hogy az előadás folyamán találkozunk az ősidőknek egy-egy avatag szólásával, képével emlékével s olyan szereplőkkel, kiknek eredete a messzi múltba vezet vissza. Ilyen a közmondásban is előforduló *Csalóka Péter* alakja, mely név most csak egyszerű csalót jelent, avagy a *Vadhuszár*, ki megtudja fejni a kutágast, s ki nagyon rokon a híres német Eulenspiegelgel, vagy a *Garabonciás diák*, ki 13 iskolájának elvégzése után az ördög szekereként leugorván babonás dolgokat mivel, sárkányon nyargal stb.

Találkozunk hitregés személyekkel, tündérekkel, vasorrú bábákkal, seprőn repülő oroszlányokkal, Babszem Jankóval, Hüvelyk Matyival és rengeteg természetű óriásokkal.

Kétségtelen, hogy népmeséinkben gyakran találkozunk mithoszi vonásokkal, nem szabad azonban tulzásba menni s nem szabad „minden bokorban egy istenséget“ keresni. Kriza János egy mai napság is divatos káromló szólásformára azt mondja, hogy az egy sugár a pogány magyarok mihtikus vallásából, mely bizonyítja, hogy a régi magyaroknak külön *nap istenük* is volt. Mithoszi vonással, mely a régiek hitmondáihoz hasonlít, elég gyakran találkozunk. Vegyük csak p. o. Szép Narcissus regéjét a régieknél. Narcissus hozzá tökéletesen hasonló testvérebe szeret, ki meghal. Ugy vigasztalódik, hogy saját képét nézegeti a tó

tükrében, azt híven, hogy kedvese képét látja. Végre is meghasad a szíve s szép, fehér narciss virággá változik. Adonist pedig Venus anemone virággá változtatja. Ehez hasonló mithologia felfogású néprege nálunk is van. Egy szép legényről van szó, ki meghal. Elsiratja szerető édes anyja, költi is, de nem hallja. Ravatalához járulnak apja, jó testvérei, de a legény csak halott marad. Végtére oda megy hű szeretője, a legény feltámad s kedvese karjai közé omlik.

Van a kettőben közös vonás, a mi regénk azonban művésziesebb. Ott a szerelmes csak virággá változik s az is csak az istenség beavatkozásával, emitt egy leánynak határtalan szerelme valóban életre kelti a meghalt legényt.

Nem szabad azonban minden bokorban egy pogány istenséget keresni. Arany János remek bírálatában kimutatta, hogy az igazi mythoszi vonások mellett sok hamisítás van a Merényi gyűjteményében.

„A kigyóbőr” címűben a lélekvándorlás nyomait találjuk s eredetiségében nem is kételkedhetünk, hiszen teljesen a nép szellemében van, de ugyancsak a mesében előforduló napimádás irodalmi szépítés, mely sehogy sem illik bele egy mese egyszerű keretébe. Kriza a *napistent* igazi mithologiai vonásnak tartja. Eredeti, népies felfogással alkotvák a tűzmadarak, a sárkány fogak, a tátos ló, istennyila, világmalma stb., de irodalmi kacérkodás bélyegét viseli magán a világ jósfája, forgószelek királynéja. Arany méltatja a Merényi gyűjteményét, de szemére hányja, hogy akárhányszor ő csinálja a mithológiát. „Élek a gyanupörrel, hogy a napleánya, Hajnal, ennek palotája, kertjei, stb., bővített leírásai mind oly sallang, melynek készítését Merényi úrnak fogja köszönni a mithologia”.

Népünknek babonás hite leginkább a népmesékben domborodik ki. A képzelet bűbája Operencián tul fekvő mesés országba vezet el minket, hol lépten-nyomon vasorru bábák és sárkányok szörnyűségeivel, boszorkányoknak undok hadával, setét, félelmes, babonás alakokkal találkozunk.

Ilyen babonás alak a lidérc, mely kulcslyukon is keresztül bujhat s melynek pénzhordás, gazdagodás a természet. Lidéretűz is van, mely üldözőbe veszi a félénk, fu-

tamodásnak eredő embert; némelykor az ember mellére ül s erősen nyomja. Eljár szeretkezni is egyszerű falusi legény alakjában, de csakhamar megismerik, mert egyik lába lóláb, vagy lúdláb. A babonás elbűvölésnek, varázslásnak, megrontásnak, ígéretnek nem egy vonását találjuk meséinkben.

Bizonyos, hogy e jelenségeknek legalább egy részében van mithologiai mag, de nagyon megszívlelendők Arany János szavai. „Nehéz mindenből, mithológiát abstrahálni, mikor még olyan jeles gyűjtők is mint Merényi hamisítanak.”

A népnek babonás természete mellett tanuskodnak a ráolvasások is. A népköltészet e fajtát alig méltatta valaki figyelemre. A „Századok”-ban, *Tudományos gyűjtemény*-ben jelent meg néhány. Még 1578-ban Bornemisza bocsátá közre Szerencse Benedekné „*bagoló imátságait*”. Kriza János a „*Vadrózsák*”-ban többet közölt s nemsokára Szilády Áron is bocsájta gyűjteményéből egy néhányat közre, melyekből kitűnik a különböző vidékek hagyományainak találkozására. Ime egy példa. Támadásra. Keresztet kell rá vetni s ezt mondani: Én tégedet keresztellek a Jézus-Mária nevében semminek. (Ekkor lehuzza a lábfejéig, ott a földre keresztet vet). Atyának, Fiunak, Szt-léleknek nevében.

Föld édes anyám (ekkor a hüvelyk és a nevetlen ujjával egy-egy csipet földet vesz fel háromszor, azután keresztet vet) szem megnézte szív megverte, szentháromság egy Isten fordítsd meg rajta.

Több ilyen ráolvasást őriznek a halasi levéltárban Bojérné Csapó Karolin boszorkány pöréből.

II.

Közmondásaink, példabeszédeink s a népköltészet hason szellemi termékeinek értékéről.

Népünk szellemének termékei között legtöbb a közmondás és szinte elmondhatni, hogy erkölcsi tanulságban a leggazdagabb.

A közmondás a népnek lélektana, erkölestana, lelkiismeretben kötelező törvénykönyve, mely az Isten adta 10 parancsolatnak folytatása, értelmezése, ez a népnek történelme nyelv-tudománya és paedagogiája. A közmondások eredetét a messzi, messzi őskorba vihetjük, vissza nem épen a legkezdetlegesebbe, hanem abba mikor elég gazdag volt már a szókincs s az elevenebb szemlélődésnek, tapasztalásnak, eszmélkedésnek eredményét kellő szavakkal ki tudta fejezni.

Való, hogy a népnek költői hajlandósága legelőször a közmondások és hasonló szellemi termékek létrehozásában nyilvánult: A társas élet ezernyi apró baja, az emberi jellemek különfélesége, az igazság örök törvénye, a hazai rög rajongó szeretete, a magyar hajlandósága a vigalomra, ősi babonássága szülték a közmondásokat, elmés ötleteket, élceket. Idők folyamán gazdagodott, izmosodott a nyelv, gazdagodott a közmondás is. Akárhányról elmondhatjuk, hogy sugár, mely világot vet a mult homályos dolgaira. Egy csiptnyi hadtörténeti adat p. o. a következő közmondás: „Ha madárra tárgyalysz *íjjadat* ne pengesd!” Hasonlóképen történelmi becsű ez: „*Házasság, hadverés, királyválasztás* Isten dolga“. Gyakran találunk közmondásainkban, kuruc, labanc, török és tatár vonatkozásokat. Később, mikor már érintkezett a magyar a művelt Európával, s a Szentirást, a

görög és latin remekírókat ismerte már ezeknek közmondásaiból válogatott fordítgatott magyaros zamattal. Horostól való ez: „A haza füstje kedvesebb mint az idegen tüze“. Mindenütt jó, de legjobb otthon“. Aristophanesé a következő: „Vak is látja“. „Sötétben tapogat“. Galenusé: „Nesze semmi, fogd meg jól“. Salustiusé: „Rómában minden eladó“. Az egyházi atyák mondásai is mentek át mint közmondások népünk tudalmába. Szt Hyeronimustól való: „Ajándék lónak ne nézd a fogát“. Szt Ambrusé: „Betegség az erény műhelye“. A Szentírás is adott magyar közmondást: „Isten a jókedvű adakozót szereti“. „Az Ur félelme a bölcsesség kezdete“. Ime tehát idegen népnek szellemi kincse hazánkba is ájtött. Csakis azt tartjuk azonban igazi magyar közmondásnak, mely teljesen átment a magyar vérbe. Mert igaz, hogy gyakran a közmondásokban több népnek gondolkodás és kifejezés módja találkozik, a szoros kölesönzés is gyakori dolog, igazi közmondásnak azonban csak azokat tarthatjuk, melyekben tartalomban és formában egyaránt megvan népünknek sajátága s a melyek meg nem haladják népünk tudásának színvonalát. Ki nem tartja a következő németből átvett közmondásokat igazi magyarnak: „A ki másnak vermet ás, maga esik bele“. „Addig verd a vasat, míg tüzes“.

A közmondások legnagyobb része azonban az életből vette eredetét. Az életben valóságos vezérszerepet játszottak és játszanak s igen sokszor egy-egy közmondás jelöli meg, — mai napság is, — „az utat valamely tett sikeres véghezvitelére, vagy a módot valamely válságos helyzetből való kibontakozásra“.

Vizsgáljuk most közmondásaink lélektanát.

Mindig igazat mond. A gonoszt maró sarcasmussal gúnyolja, erősen támadja, a szépet s a jót örömezt dicséri.

Egyenesen csak néha-ritkán oktat, többnyire kerülő utakon jár, de mindig célhoz jut. Rövid és velős. Kevés szó sok értelem. „Farkasnak mutatsz erdőt“, olvassuk a Baranyai gyűjteményében. Nem mond-e ez annyit, hogy éveken át lehetne magyarázni. Avagy a bibliai eredetű. „Addig verd a vasat, míg tüzes“. „Vak vezet világtalant“ nem e rövid szavakkal mélységes igazságokat fejeznek ki?

A nép szívesen vonul közmondásaiban jelvikép mögé. Sokszor sokkal mélyebb értelmet rejt mint a minőt a szavak mutatnak. „Ki korán kel, aranyat lel“. „Addig hajlitsd a fát, míg fiatal“. „Hegyre földet viszen“.

Csak e három közmondásban is mennyire eltér a valódi értelem a kifejezéstől.

A közmondások tartalma maga a nép lelkének tartalma. Csupa őszinteség mint a hogy őszinteség ő maga is.

A Szirmay könyvében olvassuk a magyar nép találó jellemzését: „Ingenuitatem et candorem cum lacto materno sugit, cujus os in corde et cor in ore est, qui album dicit album, et nigrum dicit nigrum, qui virtutem etiam in hoste laudat, vitium etiam in amicis vituperat“. E szavak fontosságát az adja meg, hogy nem magyar mondta. Ilyen a magyar nép, ilyen a költészete is.

Legelső mi szemünkbe ötlék népünknek vallásos hite. Több százra megy azon közmondásaink száma melyekből az Isten imádása, tisztelete sugárzik ki. A közmondás is épen mint a népmese mindig a legnagyobb tiszteletnek és hódolatnak hangján beszél Istenről s mi az istenség szent fogalmából fakad, a vallásról. Épen ez az oka, hogy népköltési gyűjteményeink a tételes természeti és etikai törvényeknek gyűjteménye is.

A magyar nép adott szavát megtartja, mert az szent. Az ígéretet pedig teljesíteni kell, hiszen: „Az ígéret adományt vár“. „Az ígéret szép szó, ha megadják úgy jó“.

A népnek gunyja ostromozza az olyat, ki ígéretét be nem váltja, vagy könnyelműen ígér: „Sokat ígér, keveset ad“. „Fényes ígéretnek keveset higyj“.

Becsületére igen féltékeny. Az apa közmondásban oktatja gyermekét: „Becsüld meg magadat, ember lesz belőled“. A becsület nagy értékét így fejezi ki: „Előbbrevaló a becsület a szalonnás káposztánál“. A becsület elvesztése nagy veszteség, mert hiszen: „Nem minden sövény alatt leli meg az ember elvesztett becsületét“.

A becsületes szív egyenesség és nyíltság nélkül el sem képzelhető. A mint megmondja kinek-kinek magyarosan az igazságot, úgy gyűlöli a hazugságot. „Igazmondás nem emberszólás“. „Csak féllába van a hazugságnak“.

A hazugnak gyámoltalanságát így jellemzi: „A hazugot hamarabb utól érik mint a sánta ebet“, s a hazugnak sorsát: „A hazugnak akkor sem hisznek, ha igazat mond“. A nagy hazugságot gúnnyal ostromozza: „Akkorát hazudott, majd elesett alatta“.

A magyar nép bizott mindenkiben, azért sokszor csalódott. A csalódás szülte ezeket az óvó közmondásokat: „Meglásd kinek higgy“. „Jól megnézd kiben bizz“.

Népünk szereti a barátkozást és igaz, benső érzéssel ragaszkodik egy-egy rokon lélekhez, de újra csak csalódások árán rájött, hogy sok az álnok barát. Az ilyentől fél. „Nincs szebb dolog az állhatatos barátságnál“. „Addig a barátság míg zsiros a konyha“. Rosz barát jellemzi az embert. „A madarat tolláról, az embert barátjáról ismerhetni“.

A magyar nép vendégszeretete közmondásos, de nem szereti a tolakodókat. „Régen várt vendég kedvesebb“. „Hivatlan vendégnek ajtó mögött a helye“.

A vendégszeretet bőkezűséggel jár. A fősvény itt is oly gyűlölt alak, mint a népmesékben. „Fősvénynél nincs vétek“. „Fősvény maga sem mer eleget enni“. Atjött hozánk a Juvenális féle maró szatira: „A fősvény éhesen megy a más világra“.

Már Faludynál olvassuk: „A gazdag fősvény bővelkedve szűkölködik“.

A magyar nép vérében van a jog és igazság iránti érzék. „A mi neked nem jó, másnak sem jó az“. „Ne bánts a másét“. „Ne ítélj, hogy ne ítéltesse“. „Jó bíró felejt a komaságot“.

Rajong a szabdságért. „Legdrágább kincs a szabadság. Lángoló a haza szeretete. Oltárkép a haza, melyhez imádkozni jár. „Sokat élt, ki meghalt a hazaért“.

S mikor bekövetkezett ama szomorú korszak, hogy a nemzet hűtlen lett legdicsőbb fiaihoz, nem késett a népköltés, hogy megsuhogtassa a maga éles, gunyos ostorát. „Nincs becse a hazafinak, csak a német gavallérnak“.

A magyar nép hősiességét, vitézségét az egész világ elismerte, de ő maga is büszkén hivatkozik rá. „Nem gomba a vitéz, hogy minden ganéjban megteremjen“.

A hányavetiséget s a vele járó gyávaságot gunyolja: „Könnyű ott vitéznek lenni, hol nincsen ellenség“. „Nem mer a puskával egy szobában hálni“. Nem szereti a hányavetiséget senkiben, legkevésbé azonban a gyermekben és suhancban. A hányaveti suhancnak mondják: „Megfogadlak Dunaföldre papnak“, (egy rozzant major az, hol 3 cseléd-háztnak lakik a csordás, kanász és ihász).

Mindenha híve volt az egyenlőség eszméjének. „Sok jót szül az egyenlőség“.

Büszke emberi méltóságára. „Én is ember vagyok“. Szereti a békét. „Jobb egy béke száz hadnál“.

A beszédnek hasznos, de káros voltát helyesen mérlegeli: „A nyelv gonosz fegyver“. „Nagy a nyelve, kicsi a szíve“. „Mocskos beszélgetés, erkölcs vesztegetés“.

Bízik az Istenben. „Ki Istenben bíz, meg nem csalatkozik“.

A boszuállást gyűlöli. „Boszut állani nem nagy vitézség“.

A bölcseségről azt mondja, hogy a „legjobb uti költség“.

Az engedetlenséget ostromozza. „Nem akarásnak nyögés a vége“.

Az emberi észet sokra tartja, de csak úgy, ha a szívvel együtt munkálkodik. „A hol szívünk, ott az eszünk“.

Kiváló erkölcsi érzékére vall, hogy a hálát, e szép, de ritka erényt magasztalja, a hálatlanság ellen erősen kikel. „Ha adtál felejtse, ha vettél említsd“. „Disznó is megesszi a makkot, de fel nem néz a fára“.

A haragtól irtózik. „Rosz tanácsadó a harag“. „Mara-kodás kutya szokás“.

Az irigységet lelkének mély megvetésével illeti, s jól tudja, hogy többnyire a derék emberre irigykednek. „Adjon Isten sok irigyet, kevés szánakozót“.

Éles határt von a jó és gonosz lelkiismeret között. „Jó lelkiismeret hamis pénzt nem szeret“. „Nagy hóhér a rossz lelkiismeret“.

A mértékletességet dicséri. „Mézből sem jó a sok“.

Jól tudja, hogy az ember munkára van teremtvé, s hogy az emberi életnek értékét jóformán a munkásság adja meg. „A dolog nem szégyen“. „Munka után édes a nyugalom“.

Nemcsak a fősvénységet gúnyolja, de a pazarlással is hadi lábon áll. „Aranyat nem gyűjt, ki a fillért nem becsüli“.

A földi szenvedést természetesnek tartja. „Ki keserút nem izlelt, nem tudja, mi az édes“.

A színlelést elítéli, hisz nem illik az a magyarhoz. „Gyakorta a farkas is juhbőrbe öltözik“.

Ime tehát mutatványúl néhány elszórt közmondás, mely így, a maga hézagos voltában is meglehetősen tiszta képét mutatja a nép gondolkodásának.

Érdekesekek azok a közmondások, melyek egészséges humorral rajzolják az élet ezernyi ferdeségét, bohóságát. Szinte minden foglalkozásra van egy-egy jellemző közmondás. „Három takács egy ember“. „A takács hét ujjú, zöld hasú“. „Az asztalos csomótaszigáló“. „A diák tintanyaló“. „A molnár mind lisztlopó“. „A szabó kecske“. „A kántor jó dúdoló“. A szegény csirizragó csizmadiaának meg duplán kijut a csufondárosságból, mert hát: „Szerencsétlen az az anya, kinek fia csizmadia“.

Mosolyt fakaszt etimológiája; a fillokszerát füles bagoly-nak nevezi, a gubernátor Guber Márton, az osztrák-katona ma is liszteszsák (hajdani fehér ruhája miatt), a fenyőfa karácsonyfa még akkor is, ha az erdőben áll.

A nemzetiségek iránt gyakran kiméletlen. „A szász emberség nem sokat ér“. „Egy görög három örmény, egy örmény három zsidó“. A tótot tolakodónak festi: „Ereszd be a tótot, kiver a házadból“.

Az ideiglatott néhány példából is kitűnik, hogy: „A magyar közmondásoknak etikai, nevelői, képző és oktató hatása minden kétségen felül áll. Életfilozófiai szempontból pedig vezérelvek gyanánt szerepelnek az életben. Mint a magyar gényusz legeredetibb alkotásai, mint a magyar észjárás legtalpraesettebb és leghívebb kifejezői, fontosak. Erkölcsi alapigazságaik, tökéletes őseredetű magyarságuk a mellett szólnak, hogy az iskolában.... nevelői és nyelvi szempontból.... nagyobb hasznát kell venni“. (Almásy J.)

Ezek után áttérek egy másik pontra s néhány halvány vonásban igyekszem bemutatni, hogy a közmondásokból s hasonló szellemi termékekből nemcsak a nép szellemi működését, olvashatjuk ki, hanem kihámozhatjuk egynémely

ősi szokását. Az ősi szokás olyan mint az ének. Valamint ez szájról-szájra jár, úgy az is apáról fiura maradt. Idő folytán veszthetett eredetiségéből, halványulhatott de lényegében mindig ugyanaz maradt.

Megváltozott a régi magyar „áldomás”. Az áldomás hajdanán, miként Anonymus leírja isteni tisztelettel járó lakoma volt. Ma már elvesztette vallásos jellegét, inkább csak mulatozást jelent, de olyant, melyben a kiüritendő poharat eláldják, vagyis áldással, jó kívánattal kísérik. Áldomást szoktak minden nagyobb adás-vevésnél ülni. „Egy pénz ára szatyorért két kupa áldomás”.

Keresztény eredetű a szent János áldása. Karácsony harmad napján bort szenteltetnek s az ebéd végén egymásra köszöntik. „Gyakran megárt a János pohara”.

Régi szokást őrzött meg e közmondás is: „Hosszu, mint a szent Iván éneke”. Baranyai gyűjteményében is megvan. Eladó lányok szokása ez, kik kivált a felvidéken, virágos szent János napján meggyújtott rőzsecsomót ugrálnak át melyet pároló fűvel már előbb behintettek. A ki ügyesen át ugorja, annak korai férjhez menetelt jósolnak. Ugrás közben ily éneket zengenek:

„Virágos szent János
Éjszakád világos
Mig előtted leszek
Tiszteletet teszek
Csak addig világos
Légy aztán homályos”.

Mivel e nótát napokon át éneklék unalmassá, hosszúvá válik, s innen a fenti közmondás.

Éppen ellenkező a: „Rövid mint a pünkösdi királyság”. Pünkösdkor a legszebb s legjobb leányt királynőnek választják. A boldogság azonban csak egy napig tart.

„Szent Gergely vitéze vagy”.

Gergely napján hívják katona ruhába öltözött gyermekek pajtásaikat az iskolába.

A közmondások bemutatják a népnek előítéleteit, balhitének és babonáinak emlékeit.

Ha szélvész dühöng valaki felakasztotta magát. („Megölte valaki magát, Az hozta ezt a rút időt” Petőfi.)

A csuklót emlegetik. Ha a bal tenyere viszket pénzt, ha a jobb, verést kap. A kuvik, ha szól, a kutya ha vonít: halált jelent. Ha csörög a szarka vendég jön. Ha a pici gyermek igen okos, nem sokára elhal.

E balhit már a klasszikus ó világban Sophoklesnél, Senecánál, Pliniusnál is el vala terjedve.

Szemmel igézni lehet. Az igézeten csak vizvetéssel lehet segíteni.

„Úgy néz rám mint az igézet“.

Ősi babonás szokásra mutat a „kőhöz legyen mérve“ mondás is. Az albán nép, mint ősei, ma is marokba vett kőre esküszik. A klasszikus világban is találunk hasonló vonatkozást. Mercurius kővé változtatta a vén Battust. Niobe gyermekei iránt való nagy fájdalmában kővé vált.

Mai napság már nem annyira babonás felfogással használják, mint inkább gúnyosan, annak kifejezésére, hogy a hányaveti, nagyokat mondó ember valószínűtlen beszédét, nem igen hiszik.

Mily kirívó ellentét! Előbb a népnek igazi filizófra valló józan és bölcs világnézetével találkoztunk s ime itt babonás, naiv, szinte együgyű felfogást találunk.

Az ellentét csak látszólagos, hiszen a nép egyszerre tapasztalatokban gazdag tanító és tapasztalatlan is, mint egy naiv tanuló.

Nagyban emeli közmondás gyűjteményeink értékét az a körülmény, hogy azok segítségével bepillanthatunk népünknek messzi multjába. A „*magyarok Istene*“ kifejezés a pogány korból való. „Él még a magyarok Istene“. „Nyilat huzni“, „lefüvelni“ régi szokásokra emlékeztetnek. Egészen a nomád életre emlékeztet vissza a „Szedi-veszi sátorfáját“.

„Farsangon kívül is esik leányvásár“, a régmultba mutat, a mikor csakugyan vásárolták a leányokat.

„Eladó a leány, férjhez kéne adni.“

„Mi a tatár“ a tatár és török dúlásokra emlékeztet. Az: „Egyszer volt Budán kutyavásár“. „Csonka toronyba zárták“. „Hátra van még a fekete leves“. „Elnyerte az egri nevet“ keletkezése és értelme szelvében és hosszában ismeretes.

Mint minden műfajnak úgy a közmondás-féléknek is a tartalom, az eszme a lelke, a forma, a nyelv, a szerkezet, az arca, a külső képe. A lelkét rövidesen láttuk; a teste is ép oly színes.

A közmondás-félék rövidek. E rövidség adja meg a velősséget és a hirtelen hatást. Ha valamennyi műfajra nézve érvényes Jean Paulnak szellemes axiomája, hogy a rövidség már elmésség, úgy kivált a közmondás-félékre érvényes, hiszen azokban éle, ötlet, hirtelen fordulat nyilvánul, s mind ennek villámgyorsasággal kell lesujtania. Ezért vesztí el hatását a Kis-Vicay-féle hosszú közmondás: „Mint a torma-féreg, szerelem, hogy méreg nem rája mézbe kapott“.

Nagy szerepet játszik közmondásainkban a symbolismus, mely nem egyéb, mint az igazságnak jelmezbe való öltöztetése. A tartalmat nem a szavak összefüggésében kell keresnünk, hanem messze fölötte. „Fehér lilomnak is fekete az árnyéka“. = Még a jónak is van gyarlósága.

Hogy különböző vidékeken mennyi különböző, gazdag formában nyilatkozik a jelviség, annak bizonyítására szolgál Erdélyi János gyűjtése, ki a fősvénység kifejezésére éppen 15 symbolikus közmondást halmozott össze.

Jelvi értelemben használja a nép az emberi testnek részeit. „Jaj szegény fejemnek“ = jaj nekem. „Nehéz fejű“ = tehetségtelen. „Annak is orra alatt a szája“ = közönséges ember. „Felhuzta az orrát“ = duzzog. „Levették lábáról“ = meggyőződésében megingatták. „Szemet huny“ = elnéz valamit. „Görbe szemmel néz“ = nem lát szívesen.

A symbolikus kifejezésekkel majdnem ugyanegy a példakép, mely igen gyakori a közmondás-féle elmeművekben. A példakép mindig valamely igazságot céloz és valamely elért vagy elérendő eredménynek fejlődését mutatja be.

„Kisdéd bimbókból lesz a fontos körte“. „Hangyanyom idővel meglátszik a kövön“.

Leggyakrabban hasonlattal találkozunk. E tekintetben a népköltés közel áll a bibliához. Az ó, főleg az új szövet-ségi Szentírásban özönével fordul elő.

Maga az isteni Mester is hasonlatban beszélt a népnek.

Valószínű, hogy főképp a hasonlatok bősége és szépsége adá Szilveszternek ajkára az ismeretes nagy fontosságú nyilatkozatot.

A hasonlat szerepe a költészetben igen-igen régi. Ókori könyvek a beszéd fényének nevezik.

Közmondásainkban főleg kétféle hasonlattal találkozunk: azonossal és ellentettel. „Milyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten“. „Hosszu ész, rövid haj“.

A kérdésekre is sokszor felel hasonlattal. „Hogy vagy?“ „Mint szegény ember gazdag városban“. „Mint Marci Hevesen“.

A földhöz ragadt szegénységet is hasonlattal fejezi ki: „Mezitelen mint a kis újjam“.

A magyar közmondás játszi, elmes szolásformájával jóízűen kicsúfolja a hülyeséget az Istók, Jancsi, Misi nevűeket a priori hülyéknek tartja s maró élceből kijut a dolgozónak, részegesnek, kevélynek és szájhősnek egyaránt. P. o. a gyávát maga alkotta helységnevekkel gúnyolja: „Nem Bátorban lakik, hanem Futtokon“.

Helylyel-közzel metaphorával is találkozunk. Ki igen nagy munkához fogott: „Nagy fát mozgat“, ki nagyot és merészet hazudik: „Mesze veti a sulykot“. Vagy p. o. Pázmány annak ki mindent értelem nélkül kever össze azt mondja: „Csapja a csikot a lencsével“.

Közmondás-gyűjteményeinknek értékét emelik azok a nyelvészeti és verstani sajátságok s azok a töröl metszett közszólásmódok, melyekkel bőven találkozunk.

Nyelvészeti sajátságai közül röviden a következőket említem meg. Szereti a szókettőzést. Fur-farag, cseng-bong, töviről-hegyire stb. stb.

Gazdagon használja az ikerszavakat is: zene-bona, csip-esap.

Sokszor használ ígét nevszó helyett: „Nem sokat ér a hallom-mondom“, „nincsemersz-e“.

Jelzős alanyval fejezi ki az egész gondolatot: „Hamis csont“ = csintalan ember, „Jó madár“ = gonosz ember, „Mese beszéd“ = alig hihető beszéd.

Az is megesik, hogy csupán egy jelző fejezi ki az eszmét: „Agyafűrt“ = furfangos.

Szótanilag is találunk elég érdekes közmondást. Ár-
mányos = álnok. Délceg = hányaveti. Tulipiros = élénk
piros. Oktondi = balga stb, stb.

Sok közmondásunk versekbe tördelt s néha hibátlan
verset is találunk. E sajátság azt a gondolatot érleli ben-
nünk, hogy közmondás és népdal nagyon szoros viszonyban
vannak egymással. Az általános felfogás az, hogy az ilyen
közmondások a dalok hulladékai, de azt sem lehetetlen,
hogy sok közmondásból lett később dalforma. Elvégre is,
a közmondás régiebb eredetű, mert hát a népnek istenadta
költői tehetsége bizonyosan előbb nyilvánult az egyszerűbb
közmondási, mint a művészibb dalformában.

Ime néhány példa:

Közmondás:	Dal:
Az asszony a lányát nem ma- gának tartja.	Az ökör a földet nem magának szántja Az asszony a lányát nem ma- gának tartja
Ne ugorj ott, a hol árok nincsen.	Ne ugorj ott, a hol árok nincsen Ne köszönj ott, a hol szép lány nincsen
Nem adnám a viláért.	Ezt a kis lányt nem adnám a viláért Az anyjának a menybeli jussáért

E közeli rokonság magyarázza meg sok közmondás
rithmosos voltát. Tiszta jambicus sor:

„Ki mint | vet úgy | arat“, spondeusi:

„Várt lány | várat | nyer“, lejtí:

Kötve | higy ko | mának.

Gyakori a rím a sor elején és közepén is és az
asszonancia.

„Ki korán kel

Aranyat lel“.

„Énekel előbb a diák

Azután kap alamizsnát“.

„Illa berek, nádak erek“.

„Sok kéz, hamar kész“.

Találunk álliteratiót.

„Három papnak, hat szemé“.

„Szegény ember szándékát

Boldog Isten bírja“.

Még csak a találós mesékről emlékezem meg röviden. Népünk találós meséi valamely dolgot, megtörtént, vagy meg nem történt eseményt írnak körül, de oly vonásokkal látják el, oly körülményeket toldnak hozzá, a szókat annyira átvitt értelemben használják, hogy az igazi eszmét csak fejtöréssel lehet kihámozni. E talányok igen fontosak, hiszen azokban, tán fokozott mértékben találjuk a nép szemlélődési tehetségének, élénk képzelmének és elméjének nyilvánulását.

A talányok leginkább költői formában fordulnak elő. Sok van közöttük rimes, de még több olyan, melyben a gondolatok, szók és mondatok rithmikusán vannak berendezve s melyben találkozunk a primitív népköltészet jelensége ive hangutánzással, alliterációval stb.

„Vizen megyen nem locsog
Nádon megyen nem suhog“ (árnyék).
„Sok madár jó szárny nélkül
Fára szállnak láb nélkül
Egy ember jó láb nélkül
Mind megeszi száj nélkül“ (hó).

Érdekes, hogy szinte szóról-szóra így hangzik egy német találós mese is: „Es flog ein vogel federlos, auf einen baum lautlos, da kam eine frau mundlos, und ass den vogel federlos“.

A nép talányait az ismertebb állatokról, időről stb, alkotja.

„Árva borju anyátlan
Pusztá pajta fedetlen
Három verébnék hat szeme
Szenes csutak fekete“.
„Mióta e világ van mindig volt
Mig e világ lesz mindig lesz
Még se lesz esztendő“ (hold).
„Elől villa hátul seprű
Négy nyomja a földet,
Négy adja a vámot“ (tehén).

Az esztendőt hónapot hetet s a három főünnepet a következő igazán elmés talányban találja élénk:

„A kerek ég alatt kerek egy istomfa
Kerek istomfának szép tizenkét ága
Szép tizenkét ágnek ötvenkét virága,
Ötvenkét virágon három arany alma“.

Sajnálatos, hogy népünk e nembeli szellemi termékeiből kevés van összegyűjtve. A német tultett rajtunk e tekin-

tetben is, annyira, hogy a találós mesének ott már irodalma is van (legfontosabb Friedrich: „Geschichte des räthsels“).

Mikor a közmondásokról és közmondás-félékről beszéltem a példabeszédet, jelesmondatot, elmés ötletet is mindig oda értettem s a példákat is vegyesen válogattam, hisz ezek édes testvérek.

Jókai Mór akadémiai székfoglaló értékezésében azt az állítást kockáztatja, hogy a magyar népnek csupán egyetlen szójátéka van:

„Öttél-e már juhász?“ „Öt tél, uram, öt tél“. „Ittál-e már juhász?“ „Itt áll, uram, itt áll“.

Gyűjteményeink az ellenkezőről tanuskodnak. A híres göcsei mysteriumban találjuk a következő szójátékokat:

Angyal: Surgíte pastores!

Pásztorok: De bizony nem szúrsz ide, mert vissza szúrlak.

„Angyal: Gloria, Gloria!

Vén pásztor: Ah, gomolya.

I. pásztor: Vén gólya.

II. pásztor: A tarka bornyú a fiát szíjja.

III. pásztor: Az István bácsi a dudát fujja.

Hát még a nép számos jeles mondókája:

„Mi végre teremtette Isten a cigányt?“

„Falu végére“. „Miért nem hal a cigány?“

„Azért, mert ember“.

„Á ki szombaton lugoz, mikor mos?“ (Mi kormos? Az üst oldala?).

„Engem nem zárnak be, ha meg is ölök valakit“. (Nem hát, mert az ajtót zárják be).

„Acéla (a célja) jó, de kovája rozsz“.

Vajjon nem szójáték-e ez:

„Van egy hordóm fenekedbe“. (fenekeld be).

„Én a papot sokszor láttam részegen“. (én voltam a részeg)

„Én fejetlen barátot is láttam“ = (nem volt megfejve.)

III.

A népdal értékéről.

A népdal ott született mindenha és ott születik most is a délibábos rónákon, vagy a felhőkbe vesző szép, fehér bércek virágos völgyeiben, az alföldi homokbuckák közt, vagy az örökké zugó, illatos fenyvesek, bükkösök hazájában; született a parányi gunyhók eresze alatt, szerető szívek mélyében és a szó és a dallam egyszerre fakadt és énekhangban, vagy a tilinkó édes-bús siralmában szól hegyeken, völgyeken, pásztortűz mellett, a fonóban. „Kinyíló mezőben, hervadó erdőben, patakok partjain, tenger pusztaságon, mindenütt, mindenütt teremnek a dalok“. (Thaly). És az édes hangokat szellő elragadta, visszhang visszaadta s valami titkos búbajos erő a szívekbe lopta.

S szállt az ének szájról-szájra. Így született a szelíd szerelmi dal, a boldogságnak vidám és búbánatnak nyögő éneke, a hazafias dal, hiszen a puszták fia, az erdők-mezők vadvirága mindenkor rajongással szererette hazáját, így a költészetnek busongó leánya a ballada, így a vándorlegények dala, melyhez pacsirtaszó és erdőzúgás adák a kíséretet, így a bordal, hiszen borban vigad a magyar.

Gazdag, szép, búbajos az a világ, melyet a népköltészet tár elénk.

Fájdalom, hogy maga a népdal már többé nem fejlődik, sőt bizonyos decadenciát mutat. Ennek oka a rohamosan terjedő műveltség. Hiszen, ha rohamosan halad valamely nép a modern műveltség felé, ez áramlatból a nép sem vonhatja ki magát; könyvek, újságok, iskolák színházak terjednek el mindenütt, a népet kiveszik természetes talajából s beültetik egy mesterségesbe, mely egyediségét tönkre teszi, közvetlenségét és természetességét megszűn-

teti, az érzelmek és gondolatok kifejezésére mesterkélte, erőltetett formákat teremt. „A vasuti vonatok dübörgése, a gépek csörömpölése elől a regésvárak tündérei rejtek-helyeikbe vonulnak“. (Thaly K.)

A holland népnek már nincs költészete, mert minden hollandi írástudó ember s így a művelt irodalom közvetlen hatása alatt áll, a németek, e dalos nemzet panaszkodnak, hogy egyre gyérül a „Lied“-jök s Theuriet-t sok helyen kinevették a mikor a népdal után kérdezősködött s természetes népdal helyett sikamlás kávéházi nótákat, kuplékot hallott.

Mi még nem vagyunk annyira, még mindig lehet, bár kevesebb eredménnyel népdalokat gyűjteni.

Népdalaink a népnek szívét tárják elénk a maga különféleségében. Megszólal a népköltészet lantján minden érzés, mely a kebelben lakik.

Megszólal vallásos érzés. Tisztán vallásos dalt, himnusz népdalaink között alig találunk, de itt is ott is megcsendül a vallásos akkord, mely búban-bajban Istenhez s a Nagyasszonyhoz fohászkodik.

Megható példája a vallásos költészetnek egy kuruckori himnus Máriához, a tenger csillagához.

„Tarts meg uram kérünk
Mert majd elveszünk
Veszedelmes habokban
Már elsüllyedünk
Az ellenségnek már
Torkában vagyunk
Ha meg nem tartasz már
Csak oda vagyunk“.

Leghatalmasabban a hűséges szerelem nyilatkozik:

„.... én téged nem tudlak elfeledni
Rajtad kívül nem tudok mást szeretni“.

Az igazi szerelem szülői ellenkezéssel, akadályokkal találkozik s a szerelmesek csak éjjel találkozhatnak, mikor is szeliden fénylő csillagocskák veszik pártfogásukba.

„Csillagok, csillagok szépen ragyogjatok
Annak a legénynek utat mutassatok“.

Fájó hangon szólal meg a boldogtalan, kesergő szerelem:

„A merre én járok még a fák is sirnak
Gyenge ágaikról levelek lehullnak“.

Általában nagy gyűjteményeinkben a szenvedés költészete. Találkozunk egyszerű, falusi Szép Ilonkákkal, kik csalódott szerelmükben lehullnak miként a tiszta hófehér lilium, találkozunk falusi Melindákkal is a kiket esztől foszt meg az a tudat, hogy nem méltók már az urok szerelmére. A szenvedés a bűn büntetése. Ez a felfogás, ez a tragicum érvényesül a népköltészetben, főkép a népköltészet „busongó lányában“, a balladában. Budai Ilona feleség és anya levén lép le az erény útjáról és rohan vakon csábítója karjába. Az anyai szeretet hatalma nemsokára viaskodni kezd a bűnös szerelem hatalmával. Az anyai szeretet győz, megtisztítja a bűnös szívet, de a megtisztulást nyomon követi a bűnhődés: szerette gyermekét többé sohasem ölelheté. Ime az erkölcsi felfogás és tragicum. Vétkezik a tételes erkölcsi törvény ellen s e vétke még a tisztulás után is csak szenvedést szül.

A megszegett hitvesi hűség képezi a tragikai magot Barcsai című balladában is. A nejére gyanakvó Barcsai-fele útjáról visszatér, meggyőződik neje hűtlenségéről s iszonyu törvényt lát felette. A tragicumot fokozza, hogy kettejük piciny gyermeke lesz naiv gyermekbeszédével anyja árulója. Az anyának gyermeke előtt tisztának, szentnek kell lennie, Barcsainé gyermeke előtt bukkott el, s ez a rettentő bukás lett a büntetése, tragicuma. A Fehér Anna s a palóc Királyfi és Királylány tragicumát az adja meg, hogy a királylány határtalan szerelmét az erkölcsi törvény átlépésével akarta bebizonyítani. Rablók fogták el az urát, leöléssel fenyegették, de megkegyelmeznek mégis neki, ha a feleség áldozatul odadobja magát a vezérnek. Annyira szerette az urát, hogy odadobta magát. S ime, utolérte a legkegyetlenebb tragikai sors, a bukás után a rablók mégis megölték az urát, kinek szabadságáért lépte át az erkölcsi törvény tilalomfáját. A népköltészet általános felfogása jegecedik itt ki, hogy: erkölcsi rosszat nem szabad még erkölcsi jóért sem elkövetni.

A csalódás fájdalmas hangja gyakran panaszkodik népdalainkban.

„Jobb lett volna szegény árva fejemnek
Ha sohasem ismerlek meg tégedet“.

A legényt, ki megvette a leány szívét-lelkét, aztán csufosan megcsalta s elrabolta szívével együtt üdvét is a népköltészet átka sujta.

„Elültettem rozmaringot tövestül
Elmaradtam a kedves szeretőmtől
Szép szín alatt kicsaltad a szívemet
Verjen meg az ki teremtett tégedet“.

Van rettenetes átok is. Az olyan legénynek buzát a föld ne teremjen, lova lába megbotoljon, csattanjon el től-tött puskája s egyenest szívének tartson a gyilkos golyó, mosdóvize vérré váljon s tüzet fogjon a törülközője. Nagy átok, de ilyet érdemel az álnok hitszegő.

A szerelem az enyelgés boldog hangján is megszólal :

„Udvarhelyi piacon
Rózsa terem bokrosan
Jere rózsám szedj rózsát,
Kössél nekem bokrétát“.

Sok derűs elem, humor és komikum van tréfás és gúnydalainkban.

„Megházasodtam te Pista
Van feleségem Anniska,
De Anniska olyan tiszta
Kétszer seper egy hónapba“.

A nép munkára van teremtvé, üldözi is a rest, tunya leányt:

„Fel kel a lány nyolc órákor
Feje olyan mint egy bokor“.

Gyűlöli s a hol csak lehet gúnyolja az oláht, tótót s főleg a németet. A kuruc izzó gyűlölete a legpogányabb pogány a német ellen örökségül marada népünk költészetének. Legtöbb gunnyal azonban a zsidót illeti, ott is ép oly határozott antiszemita mint a népmesében:

„Megy egy zsidó Bélédbe
Korsót visz a kezébe
Üsd meg menykő a zsidót
Hadd törje el a korsót“.

Gúnyolja a cifra lányokat, nem szereti, ha Barassóból magas sarku cipőben jön haza a szomszédék Juliskája s általában a szertelen fényűzést a romlottság bizonyos fokának tartja.

„Szomszédunkban barna lány
Mider van a derekán
Barna legény ne vedd el
Nem győződ azt miderrel“.

A kendőzést meg éppen gyűlöli is:

„Fehér keztyű, módi czipő
Idres bodros a szoknyája
Ki van festve a pofája“.

A gonosz feleségnek bőven kijut a maró gunyból:

„Feleségem olyan jó
Immár kitapasztaltam
A nagy butykos pálinkát
Az ágyában megkaptam“.

A fonákságot ugyancsak az ostora hegyére veszi:

„Uj vásáron mi történt?
Lány kérte meg a legényt
De a legény azt mondta,
Ő férjhez nem mén soha“.

Sajátságos, hogy az említettem néhány változaton kívül a családi élet nem szerepel népdalainkban.

A népnek merész naivsága oly magasztos tárgyakhoz is mer nyulni, minő az apostoli hitvallás, a nélkül azonban, hogy botrányt keltene:

„Hiszek egy Istenben,
Kiszaladtam egy ingben
Kapom a vasvillát
Ütöm a macskát
Mért ette meg a szalonnát“.

A szerelem és pajkosság mellett dalra készíti a népet egy hatalmas érzés: a honszerelem.

A magyar nép védi a hazát, szereti boldogságában, de szereti fájdalomban is. A siró hazát a népdal is elzokogja:

„Vissza nézek szép magyar hazámra
Könnyem csordul piros két orezámra“.

A hazafias dallal rokon a katona dal. Megjegyzendő azonban, hogy igazi katona népdal alig van. Nagy részük a katonai élet és háboruszkodás ellen szól. A dicső kuruc kor termett igen sok katona dalt néhányat a szabadságharc is, ezek mellett azonban igen sok az olyan, mely a háborúról gunnyal keserű lemondással sőt néha átokkal is szól.

„Verje meg az Isten Szeben mészárosát
Hogy mér vágta vót le kicsiny borju lábát

Szegény kicsiny bornyu nem tud masirozni
Gyalog katonának hátán kell hordozni“.

A szerelemmel, a házaselettel állítja szembe a vitéz-
kedést s legtöbbször a szerelem győztes. A puszták és bér-
cek tiszta, szabad levegőjéhez szokott legény sehogy sem
tud a kaszárnyai élettel megbarátkozni. Visszasír a lelke a
szabad életbe, hiába marasztják három csillaggal is, oda-
vágy a lelke hol kedvese hű szive várja.

„Kapitány ur köszönöm a jóságát
Hej adja másnak mind a három csillagát
Kitöltöttem egész három esztendőm
Hej odahaza vár engem a szeretőm“!

A kuruc költészet jobbára tábori eredetű. Sokféle
hangon szólal meg. Néhol harci riadót hallunk és a tárogató
hangját, mely mint romboló vihar száguld, néhol haragra
gerjed kivált a német ellen s heves indulatát szitokkal, átok-
kal tolmácsolja. „Jaj nagy boldogtalan szegény magyar
nemzet, látom, most is téged csak a német vezet“.

Katona dalainkban néhol megnyugvó hanggal is talál-
kozunk.

„Kedves babám jaj de kisirt a szemed
Ne búslakodj eszem a jó Istened
Ha megyünk is vissza térünk egy évre
Katonának háboru az élete“.

A szomorú hangulat szürkességéből egy-egy remény
sugár is villan elő:

„Hej édes magyarom, magyarom
Ne búslakodj olyan nagyon
Feljön még a te világod
Dicsőséged még meglátod“.

Népdalaink, a szabad pusztára és legelőre is elvezet-
nek minket s megismertetnek a pusztai hangulattal. A pász-
tori életnek üde költészetét lehellik e dalok; érezzük az
ózonos levegő balzsamát, halljuk a patakok csobogását,
madárdal és tilinkóhang ez az édes lárma szól bele néma
elragadtatásunkba.

Szerelmes juhász hanyat fekszik a gyepen, déleeg
betyár gyors paripán suhan az egérutakon, a sűrű sás között
dörmögve ballag a szurtos pákász. A betyár romantika nagyon

is kifejlett népdalainkban. A betyár mindig idealizált alak, a nép gyermeke soha sem fél tőle. Nem is bántja az a szegényt, csak a gazdagot.

Csupa költészet, csupa élet, szín, levegő mindenütt.

Borral vigad a magyar. Bort iszik ha örvend, bort, ha szíve mélyén rág a bú.

„Ha bort iszom jó kedvem van tőle, Szid az asszony, nem gondolok véle“. A borhoz cigány nóta is dukál:

„Huzd ki cigány azt a nótát vidáman.“

Bor és cigánymuzsika kell a kórteskedéshez is:

„Tisztujítás lesz ma itt a vármegyén, Három kupa votumot megittam én.“ A bor és cigány nyomán tánc következik. A magyar nép itt is helyt áll s táncát sok esetben ügyes, talpraesett szóval fűszerezi:

„Huzzad cigány hegedüs
Fekete vagy, mint az üst
Kürtön jártál, mint a füst.“

„Ha eltelik három ősz
Kicsi lánka hozzám nősz“.

Az édes anya piciny gyermekét bölcsődallal ringatja el; apró gyermekek játék közben vidám dalokat énekelnek, lakodalmakban a vőfélyek ékes rigmusokkal fűszerezik az ebédet, megható szavakkal bucsuztatják el a menyasszonyt szüleitől, a leányt társaitól s a kedves halottat szomorú, bús akkordokkal helyezik örök nyugalomra.

Erről zeng a népdal. Csak vázlatot adtam, hiszen lehetetlen ily szűkebb keretben minden érzést a maga finom árnyalataival felsorolni.

A magyar nép arról, mit nem érez, mi tapasztalatán tul esik nem dalol. A magyar nem vadász nép, eredeti vadász dalunk alig is van. Egy néhány halász-nótát ismerünk ugyan, de tengeri nótáról nem tudunk. Bányadalainkra elmondhatjuk, hogy jobbra nem népdalok.

Még népdalaink nyelvezetéről emlékezem meg. Ez a legősibb, legnaivabb faj, mely az ősidőkben is az volt a népnél a mi ma. Innen van az, hogy a dal szókinése legalább nagyjában megmaradt a maga ősi állapotában. A dal

megelégszik ama kifejezésekkel, melyekkel már az ősidőben is megtestesítette gondolatait. Az igazi népdal nyelve, ősi, egyszerű, az anyatermészetből vett, érzéssel teljes, így tehát mindig úde. Azért az olyan dal, mely tulságosan salangos, mely tetszeleg az alakzatok ponpájában vagy mely a sikamlós felé hajlik sohasem igazi népdal. Legujabb időben iparszerűleg, szinte gyári termékenységgel készülnek az álnépdalok, a népnek ősi ízlése azonban visszautasítja ezeket.

Minden népnek elég a maga szókincse érzéseinek kifejezésére. Igen találóan mondja az angol Myers a népköltészetéről: „Együtt születtek a nyelv maga, az első érzések s a dal megfoghatatlan bája.” Bizonyítják ama népdalok, melyek oly egyszerű, bűbajos nyelven szólalnak meg.

Mily mesteri módon érvényesül az anyatermészet a maga jelenségeivel. Lépten-nyomon találkozunk ég, föld, csillag, hajnal, szivárvány, szellő stb. kifejezésekkel, melyek már magukban is szépek.

Ott látjuk az állatvilágból a lovat, a madarak közül a sast, galambot, gerlicét, fakó hollót. Ott a szép virágokat is. Maga a virág szó is az örök ifjúság és szerelem szava. Ott szerepel a rózsza, tulipán, liliom, viola, rozmaring.

Minő szép és eredeti szólások ezek: csillagos ég, derengő hajnal, kerekedő felhő. Tisza partján fujdogáló enyhe szellő, ágas-bogas levelű diófa. Megeleveníti a nyelv zenéjét a sok csengő-bongó ikerszó: susog-busog, szőre-szálán, zenebona, szette-vette, ötöl-hatol.

Ellentétei megkapók. A szerelmes legény mesteri ellentéttel adja tudtunkra, hogy hol lakik a babája.

„Ha az alszeg rózsza volna, mégse mennék végig rajta,
Ha a felszeg csipke volna, mégis végig mennék rajta”.

Jelzői plasztikusok: „Pokolszörű paripádat nyergeld meg”. „Azon lesétála fodorszörű bárány”. S lehet-e szebb jelző a „gyengé”-nél. Gyenge viola, gyenge leány, gyenge kedves. A rendkívül szépet a gyöngy jelzővel ékesíti, a hajnal biborszínű, a pünköst piros, az éjszaka éjes.

Keresetlenségük mellett is találóak hasonlatai. A kedves csevegése olyan mint a pitypalaty beszéde. A válogatós leány olyan mint a virágról-virágra repeső pillangó, a

legény kegyese olyan mint a szivárvány havasán felnőtt rozmarint szál, a bánat olyan fakó mint a jegenye tetején busongó hollómadár.

Ha egyebet mellőznénk is teljes szépségében tárnák elének a népköltészet nyelvének csodaszépségét azok a gyönyörűséges megszólítások, melyek a kedvest illetik. Violának aranyalmának, gyöngyvirágnak, levendulalevélnek nevezi, majd angyalom, galambom, gerlicém, fecském megszólítással enyeleg, sőt még a bizarr megszólítások sem hiányoznak, minők: „édes, kicsi, karcsu bogom, édes kicsi kerekem“ stb. Ime, néhány megszólítás a szerelem nyelvén.

„Gyöngyöm, violám szép arany almám“.
 „Kis angyalom, mikor tartunk mennyegzőt?“
 „Édes kicsi, karcsu bogom
 Derekadat öllel fogom“.
 „Eszemadta kis szökéje, ki ne hajolna feléje?“
 „Kedves fecském maradj velem
 Veled töltöm nyaram, telem“.
 „Édes kicsi göllicém, holtig tiéd vagyok én“.
 „Hogyha vétettem valaha, megbocsáss drága viola!“
 „Édes kicsi kerekem, fordulj egyet előlem!“
 „Én előttem ez csak álom, édes levendula szálom“.

A szív érzéseinek kifejezésére is nagyon alkalmas a nép nyelve. Beszél a szivről, annak örömeiről és sokféle bánatáról, áldásról és átokról, csalódásról és biztató reményről, retteg az irigyek gonoszságától, fél az álnok ember nyelvétől, a rossz világ megszólásától.

Nem éppen nagyon sokszor, de itt-ott találkozunk metaforával és metonimiával. A népköltészet személyesít majd nem minden lényt, tüneményt, tárgyat, betegséget stb. mely fogalma körét túlhaladja.

„Fujdogál a szellő, esik a fergeleg“
 Gyere be galambom, mert megvesz a hideg“.

Metonimia: „Három csillag jár az égen
 Három szeretőm volt nékem
 Egyik szőke, másik barna
 A harmadik arany alma.“

„Ha kérdik hol vagyok, mond meg, hogy rab vagyok
 A török udvarnál talpig vasban vagyok“.

Imre Sándor a Kisfaludy Társaságban székfoglaló beszédében azt mondja, hogy a régi nyelv s a népköltészetnek, főleg népdalnak mai nyelve is nem ismeri a rossz hangzásu nyelvtani alakokat, kerüli a durva hangzatokat, nem szereti a többes szám k-it s az összehalmozott igekötőket.

Ilyen a magyar népköltészet nyelve, ilyenek a magyar nép dalai.

A népköltészet nemcsak a magyar nép lelkét tükrözi vissza, hanem élénk világot vet mindennapi életének, minden mozzanatára is. Megtudjuk minő a ruházata, megismerjük állat és növény világát és azok szerepét, jelentőségét földrajzi és csillagászati ismereteit, a számok és színek használatát és jelentőségét stb. stb.

Ruházat.

A magyar legény kalapot, sapkát, vagy süveget tesz a fejére.

„Félre csapja a kalapját“ (km.) Kalapja formás, pörge de hetykén is hordozza. „Félre csapom cseperke kalapom“.

A kalapon valami disz is van.

„Árvalány haj a süvegem bokrétája“.

„Hoztál-e violát számomra,
Mit felteszek holnap kalapomra?“

„Csárdás kis kalapot veszek
Mellé rozsmaringot teszek“.

„Süvegemen nemzeti szín rózsá“.

„Pántlikás kalapom fujdogálja a szél“.

„Már én többé kakastollat nem veszek,
Kalapomhoz kakastollat nem teszek“.

„Zöld levelű gyöngyvirágszál,
Süvegemnél oly vigau áll“.

„Addig éli a legény világát,
Mig szél fujja pántlikás kalapját“.

„Vörös bársony süvegem
Most élem gyöngyéletem“.

A női nem fejdísz is többféle. A hajadonok ékessége a pártá.

„Pártá, pártá, búra termett pártá!”

„Fáj annak, ki elejti pártáját”.

Némely vidéken egy, vagy két ágba font s hátul leeresztett hajfonat helyettesíti a pártát. Az asszonyok kontyba szedik a hajukat.

„Hogyha egyszer menyecske lesz a lányból

Magas kontyot kerekít a hajából”.

A lányok hajfonata rendszeren szalagba van csokrozva.

„Veszek neki piros pántlikát

Hadd fonja bé nyőnyőrű haját”.

Mikor a hajadont esküvőre viszik koszorút tesznek a fejére.

„Barna kis lány, mért vagy olyanszomorú,

Hisz' fejedén menyaszonyi koszorú”.

„Szép rozmaringszál bokorba -

Ha meg kötik zöld koszoruba

Felteszik a szűzlány fejére

Leteszik a bűt a szívére”.

„Megizentem az édes anyámnak

Gyöngykoszorút kössön a lányának

Két szélére két szál rozmaringot”.....

A megesett leány fejére nem illik a koszorú; még a a haját is levágják.

„A főszolgabíró

Hajam levágatta”.

Az asszonyok fejdísz a főkötő. „Veszek neki főkötőt”, éneklí a házasodni készülő legény.

„A fejkötőd pántlikája magyaros”. Leányok és asszonyok közös viselete a kendő.

A közmondás így gúnyolja a hiú tetszelgő nőt: „Ugyan hosszan kihagyta a kendőjét”. Legkedvesebb, ha selyem, legszebb, ha piros.

„Piros rózsá, piros lány

Piros kendő a nyakán”.

„Barna leány selyem kendőd megázik
Gyenge vállad, hószin nyakad megfázik“.

„Nincs már nékem szeretőm
Csak egy veres keszkenőm“.

A selyem kendő nem egyedül a fej ékességére szolgál.
Kézben is tartják, nyakra, vagy zsebbe is teszik.

„Száz forintos selyem kendő zsebében“.
„Selyem kendő a nyakán“.

A keszkenők legdrágábika a fátjolkeszkenő. Népme-
séinkben csak királynék és király kisasszonyok viselik. Köz-
mondásaink gyászfátyolt is emlegetnek.

Szereti a nép gyermeke a szép csizmát.

„De szeretnék ráncos csizmát viselni
Ha a kovács szépen tudná vasalni“.
„Kordovány csizmáját huzza a lábára“.
„Igy sétálok végig az utcában
Csuka orru ficsoros csizmában“.

A csizmát sarkantyusan kedveli.

„A sarkantyud ne pengjen
Hogy az anyád felébredjen“.
„Ugorjunk a táncba,
A komám házába
Sarkantyus csizmába“.
„A tokaji hid alatt, hid alatt,
Réz sarkantyum lemaradt, lemaradt“.
„Mit ér ez a pengő sarkantyú
Ha nótája keserű bú“.

A csizma csak úgy szép, ha magas a sarka.

„Veszek neki csinos vásárfiát
Cifra ruhát, magas sarku csizmát“.

Szép a rámás csizma.

„Elszakadt a rámás csizmám a sok keresésben“.

Legkedveltebb azonban a piros csizma

„Veszek neki csizmát pirosat“.
„Mégis van ruhája szép piros csizmája“.

„Fujjad, szellő, fujjad
Zöld mező harmatját
Hogy senki se lássa
Piros csizmám nyomát“.

Piros csizmát emleget már a Balassi féle gyönyörű
nóta mellett később a szegény jó kurucok énekeltek.

„Zöld erdő harmatát
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél“.

A csizma mellett találjuk a cipőt, cipellőt is.

„Kerek széle a cipőmnek“.

Ennél is a piros a kedvenc szín.

„A míg engem szerettél
Piros cipőt viseltél“.

Réges-régen a sárga csizma is divatban volt. A köz-
mondás így szól:

„Piros csizma táncba való
Sárga csizma sárba való“.

Kivált népmeséinkben és balladáinkban találkozunk
gyakran az ilyen kifejezésekkel.

A bocskor kifejezés is elég gyakori.

„Bocskorának tákja nem leszek“.

„Bocskorban kell keresni és
Csizmában költeni“.

„Hát most, hogy megöregedtem
Oda

A bocskorom azt csoszogja
Oda

Csisz el, csosz el a templomba
Onnan meg a koporsóba“.

A népköltési gyűjteményekben gyakran találkozunk
ilyen kifejezésekkel:

„Hej iharfa, juharfa
Patyolat ing kivarva“.

„Gyoles az ingem, selyem kötő van rajta,
Nézd csak rózsám, feloldott a galandja“.

„Fuj süvit a Mátra szele
Ingem, gatyám lobog bele“.

Gyakran a kuruc noták hangulatára emlékeztető szégyenlős szomorú hangon énekli a legény:

„Zsíros ümög, gatyá vagyok rajtam
Sarkomat veri tarisznaszíjjam“.

Az ing csak úgy szép, ha patyolat, gatyá csak, ha rojtos.

„Ennek a legénynek
Rövid a gatyája
Mondtam az anyjának
Tegyen rojtot rája“.

A kabátoknak sokféle a neve: bunda, szűr, mente, guba, ködmön, suba..., stb.

„Kifordítom bundámat a szőrrel
Vagy készülök galléros szűrrel“.

„Leteritem sallangos bundámat
Jóízűen alszom éjszakámat“.

Két ujja van a ködmönnek“
„Suba, suba, göndörszőrű suba
Hat ökörért nem adnálak oda“
„Lóg a mente ujja“.

A mellényt lájbinak nevezi:

„Ha benyulok pitykés lájbim zsebébe
Hej de kevés öt forintos van benne“.

A magyar nép a szoknyát is csak úgy szereti, mint a kendőt, ha selyem, vagy legalább színes és sok redőbe van szedve.

„Honi szoknyám Sümegen van festve“.

„Szép termete magyar fajta
Bokorugró szoknya rajta“.

„Csongorádi kis barna
Fodros szoknya van rajta“.

„De szeretnék selyem szoknyát viselni
Az aljára kék pántlikát varratni“.

A viganó ünnepi öltözet:

„Csak egy rása szoknyába
Nem mehetek a bálba,

Adja el kend a tinót
Vegyünk rajta viganót“.

„Megkondul az öreg harang misére
Megy a rózsám tuli-piros selyembe“.

A szoknyának kiegészítő része a kötény és öv, mindkettő csak úgy szép, ha selyemből való.

„Ennek a kislánynak
Selyem a kötője“.

„A pünkösdi rózsza
Kihajlott az útra
Eredj oda rózsám
Köss bokkrétát róla
S tedd az öved mellé“.

A férfiak is, de nők is viselik a dészüt, tüzszöt.

„Arany dészű a derekán
Nem hajlik a sarló után“.

Ékszer a nép gyermeke nem igen visel, nem csoda tehát, ha költészetében ritkán tesz ékszerdarabokról említést. Gyűrűn és fülönfüggőn kívül alig is találunk egyebet. A gyűrűvel azonban annál pazarabbul bánik, nem elég belőle egy-kettő. „Tíz arany gyűrűjét rakja az ujjára“. Merészen ékesíti a királyokat, hercegfiukat és leányokat. Ruházatuk selyem és bársony, ékszerük arany, gyémánt és karbunkulus.

E néhány példa is mutatja, hogy népköltési gyűjteményeinkből nemcsak a szép lelkületet, belső pszichikai énjét ismerhetjük meg, hanem külső ékességeit is. S bár sokkal fontosabb az előbbi ismeret ez utóbbinak érdekességét sem lehet elvitatni.

Állat- és növényvilág.

Gyűjteményeinkből kiszemelgetett néhány példával bemutatom népköltészetünk állat- és növényvilágát.

Az áspis kigyót átvitt értelemben, mint a szíven rágódó bút, bánatot használja. Más változatban sási kigyónak is nevezi.

„Kebelembe bujott egy nagy sási kigyó
Szívem szorongatja piros vérem szíjja“.

A szomoru hirt rendesen az ütött-kapott fakó madár a holló viszi.

„Vidd el, holló vidd el
Ha kérdik hol vagyok
Mondjad, hogy rab vagyok
Király udvarában
Térdig vasban vagyok“.

A rigó is a népköltészet postása ; az ő hirei sem mindig kedvesek, hiszen igen sokszor azt ujságolja a szerelmes legénynek, hogy katonának kell mennie.

„Hallod pajtás mit füttyörész a rigó
Katonának feliratott a biró.

A galamb a szelidség és szeretett madara, a szomoruság hirdetője.

„Szépen szól a szigetvári nagy harang
Huzza, huzza három szomoru galamb“.

Ellensége az ölyv. „Galambot ölyv elriasztja“. A gerlice a sovárgó, szenvedő szerelem madara.

„Megláttam egy bús gerlicét
Repülj madár, ha lehet
Vidd el ezt a levelet
Mondd meg az én galambomnak
Ne sirasson engemet“.

A kit törbe ejt a szerelem olyan mint a szárnyaszegett fogolymadár.

„Jaj istenem, de szomoru vagyok
Hogy én ilyen fogolymadár vagyok“.

A szerelmes üzenetek, halvány rózsaszíromra irt epekedő levelek hordozója a sebesröptű fecske. Hiszen, Istenem, milyen sürgetős is az, hogy a kegyes hamar olvassa azt a mi a szívről van a rózsalevéltre másolva:

„Fecském, fecském, édes fecském
Vidd el az én levelecském“.

Fecskétől küld üzenetet az örökszép kuruc fejedelmi nóta is.

„Repülj fecském ablakára“.

Az üldözött bujdosók madara a gólya. Az erdő vad bogán csattogó fülemüle, ez a fakó primás a fájdalom, kesergő lemondás, levélhulláskor keletkező szomorú hangulat dalnoka.

A gyöngéd érzelmek, az engedelmesség kifejezője a szelid szemű, selymes szőrű bárány. (Möndölécskék).

A magyar mindenha lovas nép volt, most is szereti lovát, nem csoda tehát, ha a népköltészet állatvilágának egyik kendvence a ló.

„A tokaji hegy alatt, hegy alatt
Vasalják a keselylábu lovamat“.

„Deres a fű, édes lovam ne egyél“.

Hogyne volna édes, mikor lovon siet a szerelmes legény várakozó szeretőjéhez, mikor villámfutásu lovon száguld az üldözött betyár pusztán és homályos erdőségen a zsandárok elől.

A nép költészetében a hüséges kutyáról sem feledkezik meg, mely mindig ott van mellette. A kutya is többnyire személyesítve jelen meg, főleg mint valamely örvendetes esemény hirdetője.

„Sajó kutyám, jaj, de mélyen aluszol
Nem láttad-e rózsám jönni valahol
Vakkantottál máskor egyet, vagy kettőt
Mikor jöni láttad a hű szeretőt“.

Állat és növényvilágnak egyaránt személyesítő szerepe van a népköltészetben. Sajátságos, hogy ritkább állat alig jelen meg a népköltészetben, holott a növényvilágban a cédrusfa, fügefafa stb. nem épen ritka.

Népköltészetünknek külön növényvilága van. A fűszál a bánatnak kifejezője. „Etéden a fűszál mind bánatra hajlik“. A piros rózsza örömet jelent.

„Akkor leszen rózsám hazajöve telem
Mikor kapufélfád piros rózsát terem“.

A temető, tehát a szomorúság lemondás, enyészeti virága a gyöngyvirág.

„Siroki temetőn nyílik a gyöngyvirág“.

A rózsza a lányok virága, a levendula a menyecskéké,
a szegény öreg nőknek csak a kórója marad.

„Leányt illet meg a rózsza
Menyecskéket levendula
Öregeket a kórója“.

A rózsza a népdalok legkedvencebb virága, a virágok királynője. Bimbó korában a fejledező leánygyermeket, kinyílt korában az eladó leányt jelképezi. A szerelmes legény rózsának nevezi kedvesét. Koszoruba is kötik, láncot is fűznek belőle, édes láncot, mely két szerető szívet kapcsol egybe.

„Rózsaláncon megyünk együtt esketőre“.

A tubarózsza, ez az erős illatu fehér virág szintén kedves.

„Az én babám tubarózsza“.

A jázminbokor virágát többnyire citromvirágnak mondja a népdal s a rozmarinnal egyetemben menyaszonyi koszoruba fonja.

„Ha megtetszik kössön néki koszorut
Sárga citrom s rozmaringból két sorut“.

A gyöngyvirág említése lemondó hangulatot kelt.

Elhullott már a gyöngyvirág
Minek nekem ez a világ?“

A viola a sirhalmok és a bubánat virága. Már a színe is olyan bánatos.

„Sirhalmomra ültessetek violát
Kedves rózsám hadd sirhassa ki magát“.

A legény liliomhoz hasonlítja babáját, mikor szendéségét, tisztaságát akarja dicsérni.

„Nincs szebb virág, mint a fehér liliom
Nincs jobb leány, mint az én kis galambom“.

A tulipán a külső szépség virága.

A kis ibolya a szerénység és az eltitkolt szerelem virága.

„Olvad a hó tavasz akar lenni
De szeretnék kis ibolya lenni

Kinyílnék a rózsám kis kertjébe
Hadd tűzne fel dobogó keblére“.

A rozmaring többnyire bubánatot jelent.

„Ha meghalok tudom eltemetnek
A rózsámnak levelet küldjenek
Négy sarkára négy szál rozmaringot
Közepére bokros bubánatot“.

A nefelejts a megemlékezés virága.

„Juttassa eszedbe ez a kis nefelejts
Hogy engem szivedből soha el ne felejts“.

A cédrusfa is igen kedves a népköltészetben. Némelyek azt hiszik, hogy keleti származású. Erdélyi János azonban valószínűbbnek tartja, hogy a bibliabeli cédrus kifejezés jött át népköltészetünkbe.

„Megkötöm lovamat cédrusfa ágához“.

Valószínű, hogy a cédrusfa alatt valami honi fát ért a nép.

A szomorufüz és a cipruslomb a sirhalmok szomorú fája.

„Szomorufüz hervadt lombja
Ráborul a sirhalomra“.

„Hervad a ciprusfa a sirnak tetején“.

Nagy bánat kifejezésére egész cipruserdőt emleget a népdal.

„Elveszett a lovam ciprusfa erdőben
Elszakadt a rámás csizmám a sok keresésben“.

Gyakori a diófa használata.

„Ágas-bogas a diófa levele“.

A diófa lehet a magyarnak olyan fája mint a németnek a tölgy, a szlávnak a hárs tehát bizonyos mithologiai vonást lelhetünk abban.

Nemcsak a virágok, a fák is legtöbbször személyesítve jelennek meg. A fának szíve van, részvevő szíve, mely meg-
esik a szenvedő búbanatán, megsiratja a fák alatt búsan
bolyongó szerencsétlent.

„A merre én járok még a fák is sirnak“.

Nemcsak megsiratja, hanem hulló leveleivel melegen be is takarja.

„Hulljatok levelek, rejtsetek el engem“.

Legalább ez a meleg szöretet enyhíti kissé a nagy szenvedést.

„Mert az én galambom mást szeret nem engem“.

A szíven ejtett sebet levelek hullása enyhíti, fügefa levele gyógyítja.

„Fügefa levele gyógyíts meg“.

Ritkábban és kevesebb jelvi jelentőséggel fordulnak más növények is a népköltészetben elő: Kikerics, bazsarózsa stb. Ugyancsak kevesebb jelvi jelentőséggel bírnak, de a népnek költői hajlamáról éles megfigyelő képességéről tanuskodnak ama virágnevek, melyeket a nép mindennapi beszédében is költészetében is használ. Némely virág az ó szövetségi Szentírás tisztos alakjait juttatja eszünkbe, másokban az Istenre, vallásra, egyházra s a mindennapi életre való vonatkozásokat látunk. S ha a virág alakját vizsgáljuk s a nevét boncolgatjuk álmélkodva látjuk mily nagy költő a nép az ilyen apró dolgokban is. Isten fája, Isten kalapja, Isten korsócskája virágnevek szélteben, hosszában ismereteseek. Az isteni Üdvözítőnek emberi sorsa, kivált szenvedése, nagy tragédiája majdnem minden mozzanatában ki van tüntetve a népnek virágneveiben.

Egészen gyakoriak: Krisztus könnye, Krisztus koronája, keresztfü, keresztfenyű, Krisztus tövis, kinvirág. Ez utóbbi virágon látjuk Krisztus töviskoronáját, a szegeket, kalapácsokat. Az ó szövetségnek egy-egy nevezetesebb eseményére emlékeztett: a paradicsom alma, Ádám tüje, Ábel vére, Áron vesszeje stb. A keresztény, főleg katolikus egyház papjainak külső jelvényei s a templomban használatos szerek is szerepelnek a virágnevekben: pápafű, püspöksüveg, papszakáll, papsajt, barátfej, apácafű, tömjénfa, mirrhafű. Az ördög és boszorkány babonás vonatkozásu nevével is gyakran találkozunk: ördögborda, ördögbockor, ördögcérna, ördögbog, sátánfű, boszorkányfej, varázslófű.

A mindennapi élet öröme és bújára, sokféle változatára emlékeztetnek: életfája, halálvirág, anyafü, árvaviola, árvácska, árvalányhaj. „A rét és kert, liget és erdő világa visszatükrözteti az emberi élet minden mozzanatát. Ott találjuk a magas és méltóságos érzelmeket, ott leljük fel mindazon tüneményeket, melyek az ember örömét és bóját, ügyét és baját idézik elő“.

Szinek szerepe és jelentősége.

Valódi művész a népköltészet a szinek megválasztásánál. Minden érzésnek más a színe.

A gyász színe a fekete. Mikor a szerelmes busul még a csillagok is gyászolnak.

„A csillagok is feketébe öltöznek“.

Gyászt hirdet a felhők ólmos-szürke színe is.

„A kék ég is gyászt huzott már magára
Rajta van a galambom gyászruhája“.

A sárga a bánat, az elmulás, a hervadás színe.

„Hull a fának sárga levele
Bánattal van a szíve tele“.

A kéket, kivált a kék szemet nagyon szereti.

„Szépen szól a hegedű, de szép asszony a kékszemű“.

A kék a gyász színe is; a koporsót kék bársonnyal is szokták behuzni. A viola a bánat és gyász színe, a zöld a reménységé.

„Jertek lányok öltöztessük föl gyászba
Temessük el violaszín ruhába“.

Legszebb szín a piros, akár virág az, akár a szép leány arca. A leány, az asszony kivált akkor szép, ha gyenge piros, rózsaszín.

„Megcsókolom gyenge piros orcáját“.

A népköltészet szereti a fénylő, ragyogó tónusokat kivált mikor ezekkel a kegyest kell ékesíteni. Napirenden

van az arany csillagom, megtért napom fénye, napvilágom
stb. káprázatos külsőt jelentő metaphorikus kifejezés.

„Bontogatni kezdi arany színű haját
Mosogatni kezdi rózsaszín orcáját“.

Földrajz és csillagászat.

A népköltészetnek külön földrajza is van. Földrajzi
nevek leginkább a háborus időben keletkezett katonadalokban
fordulnak elő.

„Belegrád, Belegrád, átkozott Belegrád!“

Az olaszokkal folytatott háboru alkalmával s a szabadságharc tartama alatt és szomorú leveretésekor is keletkezett
sok ilyen népdal.

„Nagy Abonyban csak két torony látszik
De Majlandban harminckettő látszik“.

„Mikor visznek Lengyelország felé
Visszanézek magyar hazám felé“.

„Messze innen Dalmácia határa
Adj egy csókot utoljára orcámra“.

„Windischgrätznek paripája sántikál
Pleziert kapott ütközetben Szolnoknál“.

„Kossuth Lajos a Bakonyban
Fel s alá sétál“.

„Hej Szent-Tamás, de nagy helység
Körülfogta az ellenség“.

Más nemű dalainkban is találunk elszórtan egy-egy
város, vagy falu nevet.

„Megégett a szegedi nagy cserény“.

„Kezemben van már az uti levelem
Nem diák már Patakon az én nevem“.

A csillagok közül csak a legközönségebbeket ismeri.

„Szépen ragyog az estéli csillag“.

„Kaszás csillag jár az égen
Kaszál a rózsám a réten“.

„Hét csillagból áll a göncöl szekere“.

„A göncöl szekér is errefelé jár“.

„Remetei hajnal csillag, szeredai hegyre virrad“.

Emlegeti a népköltészet a reménység csillagát is de az voltakép a reménység megszemélyesítője és nem valamely meghatározott csillag.

„Lehullott a reménységem csillaga
S csillag nélkül oly sötét az éjszaka“.

A számok használata és jelentősége.

Rendkívül érdekes népköltészetünkben a számok használata és jelentősége. Valamennyi szám közt legköltőibb az 1, 2 és hármasszám használata. Az egyes szám rendesen az elérhetetlen, az elhagyottság hangulatához illik. Az egyedüli kifejezés méla hangulatot kelt. A szerelmes dalokban azonban igen kedves szám ez, hisz e dalokban az egyetlen a kedves nő.

„Szeretlek én egyetlen egy virágom“.
„Nem szerettem még senkit sem
Csak tégedet egyetlenem“.

Az egyes szám, az éjfél utáni egy óra a kísértetek rémes idejének végét jelenti s visszaküldi azokat az elhagyott sirhantok alá a romok közé.

A szegénységnek és aggodalomnak száma is ez. A földhöz ragadt szegény ember, a koldus bármit is kér, sohasem mer eynél többet kérni.

„Adjanak egy garast, akár egy petákot“.

A kettes szám a szerelem s a családi boldogság száma, s a gyakran előforduló kettescském kifejezésben annyi költészet van, hogy más nyelvekben számban annyit nem találhatunk.

„Páros csillag az ég alján“.

Még a madarak is édes kettesben járnak.

„Erdő, erdő kerek erdő
Be szép madár járja kettő“.

A hármas szám, főleg a népmesékben uralkodik. Ott rendesen három király, három testvér szerepel, a jót, a szerencsét mindig a legkisebb, a harmadik képviseli. Réz, ezüst és arany várral, hármas ajtókkal találkozunk; a népmese hőse rendesen három munkát végez, melyek leghatalmasabbika a harmadik. A mesebeli tréfás embernek három a kívánsága: soha kinem fogyó pipa, egy tucat nyerő kártya s egy mindent magába foglalo zsák. A nép humora szerint legszebb a magyar hármas muzsika: a káposzta rotyogása, a pipa szortyogása és a kulacs kotyogása.

A hármas számnak a többi fölött való kiválóságát közmondásaink is hirdetik. Három a magyar igazság, három az Isten igaza. Harmadik esze jó a magyarnak. Három a tánc halálig kivilágos virradtig. A hármas számnak van babonás jelentősége is. Bizonyságul szolgál a Ráadó és Anyicska meséje. Mikor hazulról megszöknek Anyicska háromszor az asztalra köp, s majd később ezek szólnak helyette mostohájuk hívó szavára.

A népdalokban is gyakori a hármas szám.

„Kis Komárom, Nagy Komárom
De szép leány ez a három“.

„Én is oda való vagyok
A hol az a három csillag ragyog“.

Egyáltalában a hármas szám a befejezettség és tökéletesség száma.

Régi népszokásra emlékeztet a törttel megtoldott hármas szám.

„Három alma meg egy fél
Kérettelek nem jöttél“.

A hármas néha a négyessel van szoros kapcsolatban.

„Három fehér galamb huzza a nagy harangot
Ugy temetik a negyedik galambot“.

Az ötös és hatos szám ritkább. A legény panaszkodik, hogy lájbijában kevés az ötforintos. A hatos a gazdagságra, előkelőségre emlékeztető szám, hisz főkép a hat lovas hintó jelölésére, vagy vár építésére vonatkozik.

„Szép fekete hat ló, könnyen járó hintó“.

„Vagyon nekem hat kővárom
Hetediket most csinálom“.

A hatos szám, a hármas kétszerese, sokat őrzött meg ennek tökéletességéből. Mennyi büszkeség van e sorokban :

„Azért, hogy én szegény vagyok
Hat fekete lovon járok“.

A gazdag szigeti számadó hat lányára büszke, a ki nagy esküt akar tenni hat pap előtt teszi.

A hetes szám a népmesék kedvelt száma s főleg csodásságot fejez ki ; babonás jelentőségű is épen mint a hármas és tizenhármas.

A kilences szám igen ritka, aránylag még népmeséinkben fordul leggyakrabban elő. A hármas tökéletességéből neki is jutott. (9 fejű sárkány). A népdalokban inkább humoros színezete van.

„Kilenc iccés a torkom, tizedikkel megtoldom“.

A tizenkettes a kisértetek órája s egyszersmint a testi erő kifejezője.

„Patkó Pista hires zsvány
Tizenketted magával jár“.

A nagyobb számok (13, 60) kevesebb jelentőséggel szerepelnek. A nép élénk képzelmeire mutat a szertelen nagy számok szives használata.

„Hogyha nekem száz forintom volna
A kilincsem sárgarézből volna“.

„Kinn a pusztán gulyás bojtár vagyok én
Ezer darab márhát, lovat őrzök én“.

„Megis bánta azt is tudom ezerszer
De én magam talán kétszázezerszer“.

Érdekes vonása a magyar népköltészetnek, hogy több terméke van, melyben számtani alapl műveletek vannak legpontosabban végrehajtva.

Patkó, a hires haramia egy megriadt utastól kérdi :

„Láttál-e már egy lovon hét patkót?“

Aztán így fejtette meg:

„Négyet visel egy gyönyörű állat
Az ötödik magam vagyok, nemde
Kettő meg a csizmámra van verve“.

Mi ez, ha nem tökéletes összeadás?

Az összeadásnak sajátos, tréfás módját is követi népköltészetünk.

„Ugyan édes feleségem hány esztendő lehettél
A mikoron legelőször szeretőmni kezdettél
Tizenkilenc meg egy fertály meg egy negyed meg egy fél
Akkor tehát kedves babám husz esztendő lehettél“.

Tökéletes kivonás van a széltében-hosszában ismeretes népdalban.

„Volt szeretőm tizenhárom
Tíz elhagyott maradt három
Kettő megcsalt, maradt még egy
Ihaj, tyuhaj ezt az egyet én csalom meg!“

S nem tiszta sokszorozási számművelet ez a dal?

„Kétszer kettő tudom, hogy négy
Azt is tudom rózsám elmégy
Háromszor négy tizenkettő
Vissza hoz még a teremő“.

Avagy a következő:

„Hatszor hat harminchat
Pokol alatt van egy pad“.

Egyáltalában szereti a népköltészet a számadási műveleteket. Nagyon sok tréfás számolási feladat kereng a nép között, melyek gyakran oly leleményesek, hogy megfejtésök nagy fejtörésbe kerül. „Ipadnak, napadnak, három papnak, hat kappannak hány szeme van“. Néha találós mese alakjában adja fel a kérdést. „Kiment a pap leányostól, a kántor feleségestől, találtak három almát mindegyiknek egy-egy jutott, hogy lehet az?“ (A pap leánya a kántor felesége volt, s így csak hárman voltak).

Népköltészetünk hatása.

A remek művek conditio sine qua non-ja a terméke-nyitő hatás. A népköltészet remekmű s már régebben is, de főleg újabb időben nyilatkozott meg áldásos hatása műköltészetünkben. Igaz egy kissé későn. Ennek oka azonban az,

hogy míg népköltési gyűjteményeink nem láttak nagyobb számban napvilágot addig a nagy reform munka a népies irányra való törekvés nem is indulhatott meg az egész vonalon.

Kisebb mértékben népköltési gyűjteményeink tömeges megjelenése előtt is hatott a népköltészet. Akárhány felvilágosult fő mutatott rá, hogy a költészetnek igazi forrását ott lenn, az egyszerű, romlatlan, üde népnél kell keresni. „A valódi nemzeti poézis eredeti szikráját, köznépi dalokban kell nyomozni” — mondja Kölcsey.

Tudjuk, hogy hazánkban sok irodalmi iskola fáradozott azon, hogy elselejtesedett irodalmunkat újjá teremtsé. Mindenik iskola mutatott is fel több, kevesebb eredményt, gyökeres változást azonban egyik sem hozott létre. Egyedül a népies iskola lett volna hivatva gyökeres változást eszközölni, de ennek sem sikerült, mert ez az iskola is másképen fogta fel a dolgot mint a hogy kellett volna. Nem volt elég aesthetikai izlése s a népiességet inkább abban kereste, hogy leereszkedett a néphez, pedig Arany János szerint az igazi költő nem leereszkedik a néphez, hanem magához öleli azt. A népies iskola csak a külső köntöst kölcsönözte a néptől, de azt a maga valóságában mélységes szépségeiben felfogni és megismerni nem tudta.

Hogyis ismerte volna meg, mikor még Kölcsey is, ki aesthetikusaink közül elsőnek tereli a figyelmet a népköltészet felé a „*Nemzeti Hagyományok*”-ban, ki hangos szóval hirdeti, hogy a népköltészet drága kincseket rejteget, — idegen minták után írja balladáit, pedig ez a műfaj az, mely első sorba a népköltészetben birhatja alapját.

A népköltészetnek áldásos hatása legelőször is abban nyilvánult, hogy teljesen felfrissítette a fakó szinehagyott társalgási, de főkép irodalmi nyelvünket. Ez a hatás egészen természetes. Hiszen egyebet mellőzve vizsgáljuk csak közmondásaink nyelvének tulajdonságait.

Mily eredeti a felfogása, mily ünnepélyes rajta az a jelleg, melyet a tiszteletes régiség nyom rája, mily üde és változatos, hiszen alig van széptani szó — és — szólásalakzat melyen keresztül ne változna; minden sorában erő, üdeség, zamat. Avagy vegyük népmeséink nyelvének egyszerű keresetlen báját és népdalainknak színes játszóságát.

Népköltészetünk a kifejezéseket nemcsak a mindennapiságból, hanem még az idegenszerűségből is kiemelte nemcsak az igazi szépnek hatásával ruházta fel, hanem megóvta a romlástól is. Mindenkor őre volt a magyar nyelv tisztaságának s mert „nyelvében él a nemzet“, a magyar nemzetnek is.

A népköltészet segédkezett a szépművekben s velős gondolatainak gyöngyeivel, kifejezéseink ritka változatosságával, tömör rövidségével, valósággal megnemmesítette azokat, népies zamatot, elevenséget és erőt kölcsönöztek azoknak.

A népnyelv még tévedéseiben is természetes, élénk és megnyerő.

A népköltészet tanította meg mint mindenütt, úgy nálunk tréfákra legjobb költőinket. A világ litterátura hangos szóval hirdeti, hogy minden nemzet nem az ó és újvilág remek műveiből, hanem a saját népe elméjének alkotásai-ból veszi azt, mi nála a legjobb. Bizonyítja ezt a Shakespere és Göthe költészete. A mi kedves, régi humoristánk. Mikes Kelemen a néptől tanulta tréfás mondásait, midőn p. o. magát káposztás fazékhoz hasonlítja, vagy nénjét oly annyira szereti, mint a jó káposztát.

Gvadányi hiába franciás műveltségű mágnás, írásaiban nemcsak minden ízében magyaros népies izlésű, hanem humora is a népe.

Szacsvai a nép humorának és szeszélyének hatalmas képviselője, a nép humorát még a tudomány körébe is beviszi s hatást ér el.

Petőfi és Arany a humorban, játszi szeszélyekben is a nép tanítványai, sőt a nép humorának természetes örökösei.

Jókai az írásaiban fellelhető jóleső, derűs humort a népmesék képzelemgazdag, kedélyes, egyszerű humorának köszönheti.

Irodalom-történetünk igen kiváló egyéniségei valának azok, kik közvetítők voltak a nép és műköltészet között. A népköltészet hatása előbb csak saját írásaikban nyilvánult, később ők maguk is hatottak másokra s így fokozatosan tovább mind nagyobb tért hódított irodalmunkban a népies elem. Az úttörés dicsősége mindenestre azokat illeti, kik

elsőnek szedegették fel az útra-útfélre dobált gyönyögszeme-
ket és illesztgették jó érzékkel és izléssel saját műveikbe.

Csak röviden említve azt, hogy pesti Mízsér Gábor sok szólamot vesz át a néptől, hogy Heltai Gáspárnál is elég sok a tréfás, népies fordulat, elsőnek Pázmány Pétert említem, kire nagy hatással volt a népköltészet. Kalauza, Prédikációi, hitvitázó iratai tele vannak szórva zamatos csattanós közmondásokkal. Mindig szerette a népet, szívesen járt, kelt közöttte, s mert jártában sok szép virágot talált felszedegette azokat. Erőtéljes nyelvezetének szépségeit nagyban emelik a népköltés metaphoriái, melyeket nagy szeretettel használ. Erdélyi János mondja róla:

„Soha senki sem tudta, nem érezte inkább a közmondások becsét, mint Pázmány; senki sem tudta úgy és annyiszor helyén alkalmazni mint ő. Hatalmas dialektikája, fordulatossága mellett özönlő argumentumai között minden általa felhozott közmondás majdnem bölcséleti, mondhatnám abszolút becses bir“.

Pázmány a nép ajkáról elesett közmondásoknak kivált a szónoklásban tulajdonított nagy értéket, mint Aristoteles és Plátó, mint bölcs Salamon.

Írásaiban ő maga bevallja, hogy sokat vett át a nép ajkán élő közmondásokból, elmés fordulatokból stb. hisz igen sok ilyen átvett mondás után zárójelben odateszi „szókták mondani, tartja a közbeszéd, a példabeszéd stb“. „A kocka oly hamar hatot vethet, mint vakot,“ (szókták mondani). „Új szita szegen függ: végre pad alatt is eleget hever“. (tartja a közbeszéd). „Tetten tedd, gyónton-gyónd, tagadton-tagadd“, (szókták mondani). „Nincsen olyan alávaló tiszt, melyre ember ne találtság“, (példabeszéd).

E ténynek köszönjük, ama sok szép, magyaros zamatú közmondást, melyet Pázmány fordított, jobban mondva magyarosított idegen, jobbra klasszikus minták után. Mit a népnél talán kissé darabosan talált, azt hatalmas tehetségevel valószínűleg megszépíti: „Pázmány, kiben a népies észjárás józansága s a nép nyelvének egyszerűsége nagy műveltséggel egyesült, a nép nyelvébe művészi elemeket oltott, azaz stílusa ügyes elegyítése a népies nyelv erejének

és gazdagságának a művészi stílus gazdaságával és szabatoságával“.

Íme, izlelőül néhány kiszemelt közmondás, mely a népnek a lángelmékre való hatását is fenszóval hirdeti.

„Hadd alább, jó szász.“ Hátrább az „Alma nem messze esik fájától“. „Bagolynak nincsenek sólyom fiai“. „Ember embert, barom barmot nemz“. „Csuda ha félszemére eleget aludt“. (Kinek sok a gondja.) „Addig kell a vasat verni míg tüzes“. „Gubás ebnek fanos eb társa, lator latornak barátja“. „Rozsda nem fog aranyat“. „Könnyen megtalálja zsák a foltját“. „Aranyos kantár számár fejéhez, bot a tegezhez“. „Ugy illenek egybe mint bot a tegezbe“. „A ki a fejét beakarja töretni mondjon igazat“. „Megvarja a bagariát“. (A kinek okoskodása erőltetett). „Bolondnak fapénz is jó“. „Nem mind arany a mi fénylik“. „Báránygyapjuba öltözött farkas“. „Be csúsz-mász mint tű után a czérna“. Tiszta igazság, hogy Pázmánynak nyelve, korának nemesített köznyelve.

Balássfy Tamás pozsonyi prépost, majd püspök s Bíró Márton veszprémi püspök jeles magyarságu egyházirodalmi munkái is telvék szebbnél-szebb népies szólásokkal, közmondásokkal.

Pázmánynak hatása leginkább Faludinak írásain látszik. De nemcsak Pázmány magyaros, népies zamatu stílja volt rá nagy hatással, hanem ő is majdnem gyűjtői ranggal kutatgatta, szemlélgette a rejtett kincseket, a gyűjtöttekből új szólamokat alkotott ritka tehetségével. A népnek erőteljes, de itt-ott még érdes nyelve átment az ő kiváló nyelvérzékének szűrőjén s valósággal meg-nemesedett.

Róla írja Révai: „Azok a tanuk benne, kik őt közelebbről ismerték, hogy ő elszokott volt a köznép és cseléd közé járogatni csak a végett, hogy őket szabadabb beszédre felbátorítván igazabban kitanulhassa a tulajdonabb magyar szókiejtéseket. A miket észre vett aztán fel is szokta nagy gonddal irogatni. Egy különös jegyzőkönyve volt tele mindig ily összegyűjtött kincsesel. Légszámosabbak benne a magyar közmondások“. Ugyancsak Révai mondja pásztor-költészetéről a következő jellemző szavakat: „Ő nála nemcsak igazi pásztorok, hanem még magyar pásztorok járnak a magyar mezőt s a magyar erdőt“.

Ugyancsak nagy hatással volt a népies költészet Mikes Kelemenre is, ki bujdosásában, idegen földön is mindig megmaradt magyarnak s a háromszéki kicsiny falu gyermekének.

Vagy tán nem a nép szivedobbanása hangzik e zamatos leveleinek minden sorából? Vajjon nem a népköltés diadalát hirdetik-e munkáiban eléggé gyakori népies szólás-módok közmondások?? „Ki a hideget adja, mentét is ád neki“. „Kezébe szakadt az ág“. „Nincs rosszszab tánc a baráttáncnál“ (a türésnél). „Barátságban egy kis veszekedés olyan jó, mint az ételben a bors“. „Ki keveset kíván, kevéssel beéri“. „Azt nem igazán mondják, hogy gazdagot keres a köszvény, mert úgy a mi urunkra rá se nézett volna“. Vagy más helyt: „A fazakas akarátján kell járni a fazéknak és azt nem mondhatja a fazekasnak: miért küldöttél engem Drinápolyba?“

Mikes mindig szíve szerint őszintén és egyszerűen, a jó székely nép egyszerű tiszta nyelvén beszél. Leveleinek jóízű népies zamata volt főleg az a mi annyira megtetszett Vörösmartynak, kinek legkedvesebb olvasmányai azok valának.

Dugonics Andrásnak 40 évi munkája, mely alatt szorgalmason gyűjtötte a népköltészet elszórt kincseit írásainak nyelvezetére és magyaros zamatára is jótékonyan hatott.

A műveiben található magvas axiomákat, csattanós igazságokat, életrevaló elveket javarészt a nép ajkáról leste el. Hasonlatai meglepők. Művei egy fényes tükörlap, melyen magyar nép érzelme és eredeti gondolatvilága látszik. Az olyan embert, kiben sokféle gonoszság van így jellemzi: „Eb is, kopó is, agár is“. A szerencsétlenül járt emberrő mondja: „Által eset, mint Bakó a házán“. (Bakó ugyanis mikor leégett a háza, felsóhajtott: „nő ezen is átestem!“ Ide iktatok még néhány, műveiből hüvelyezett tősgyökeres magyaros mondást, hasonlatot, melyek minden szóbeszédnél hangosabban hirdetik a népköltészetnek jótékony hatását. „Akkor sem hisznek a hazugnak, mikor aluszik“. „Nincsen enni veszi a semmin adottat“. „Igéret adományt vár“. „A vak koldusnak is az alamizsnán a szeme“. „Verebek vannak a süvege alatt“ (nem köszön). „Lusta Kati rest

anyának leánya“. „Fejes apának nyakas fia“. Asszony veszi el a nadrágot“ (Úr a háznál).

Dugonics András nemcsak az egyetemen beszélte a népies nyelvet, hanem a népdaloknak is lelkes méltánylója volt, dalaiban is a néppel együtt és egyet érzett.

Ugyancsak a népköltészet hatását bizonyítja Baróti Szabó Dávid költészete, kinek műveiben gyakoriak a hamisítatlan magyar közmondások és eredeti szólásmódok. „Bor, buza, szalonna égneek főadomány“. „Aprostúl, cseprőstül, iastól, fiastól“. „Megnem állja szerdek a nyársat, asszony a titkot“. „Jókor jön, mint Balázs pap a vecsernyére“. „Kinek Isten nem adja, János Kovács sem koholja“. „Ne ugrándozz árkon, nem esel beléje“.

Csokonai Vitéz Mihály költészetében is meg-meg zendül az igazi, népies hang, bár néhol az izléstelenséget tartja népiesnek. Sajátságos jelenség. Egyfelől lelkes gyűjtője a népköltési termékeknek, nemesítője a nép nyelvének, másfelől a népiességet a póriassággal cseréli fel.

A népnek és költészetének tanulmányozása meglátszik Kisfaludy Károlyon, ki nagy szeretettel vitt vigjátékaiba népies típusokat, dalaiban is szívesen használta a népies hangot bár néhol a népies szólamokból is kéri a műköltő nyelvezete.

Kisfaludyval és Bajzával együtt Cucor és Vörösmarty Mihály költészete már azon a csapáson jár, mely a népies irány felé vezet.

E csapáson már biztosabban mozgott Tompa, Erdélyi és Kriza. Tompa fellépése szerencsés volt. A népköltés iránt való érdeklődés már fel vala keltve, a népköltési termékek gyűjtése már szélesebb mederben megindult Erdélyi gyűjteményét már mindenki ismerte, mikor „Népregék és népmondák“ című munkájával a nyilvánosság elé lépett.

Nem igazi népmondák és mesék ugyan a mik e könyvben foglaltatnak, nem olyanok miket pásztortüzek mellett, a fonóban vagy tengerihántáskor mesélnek egymásnak a gunyhók egyszerű lakói, de már itt-ott igazi népies hang csendül felénk. A könyv első kiadása rögtön elkelt, mi hangos szóval hirdette, hogy az olvasó közönség szívesen hallgatta azt a szokatlan, a friss, népies zamatú hangot, me-

lyen e regék megszólamlottak. Tompa nem volt annyira népies költő mint Petőfi, vagy Arany, s ezt ő maga is bevallja, midőn azt mondja, hogy őt igazság szerint csak félig lehet népköltőnek mondani, de a mi népies elem költészetében van, az sohasem póriasság, hanem a nép szellemi kincseinek öntudatos, művészi feldolgozása. A nép gyermeke vala, bölcsője szalmafüdeles házikóban ringott, a nép között nevelkedett, fogékony lelkét legelőször a nép poézise ihlette meg, nem csoda hát, ha ez a poézis nagy mértékben befolyásolta az ő költészetét is. E hatás nemcsak a népies tárgyak megválasztásában nyilvánult, hanem az előadás zámatában is, hisz stiljének legszebb kellemei közé számíthatjuk a nép költészetében oly gyakori szó és mondatfordulatokat, ügyes hasonlatokat, metaforákat, metonimiákat stb.

„Lombok árnyában a csacsogó patak bujkálva vesz utat“.

„A bérc gyöngyvirága illatos ajkával hajlik az orcámra“.

Némelykor majdnem szóról-szóra vesz helyeket a népköltészetből át.

A „Jávorfáról“ c. tündérszép regéjében így kesereg a megölt király leánya:

„Voltam én is királylánya, de most vagyok jávorfácska, jávorfából furulyácska“. A nép mese pedig így zeng: „Én is voltam királylánya, de most vagyok jávorfából kis hegedücske“.

Kriza Jánosnak, a halhatatlan érdemű gyűjtőnek költői nevét nem remek alkotások teszik nagygyá, hanem az az üde, tiszta hang, a melyen irt. Olyan egészséges és tiszta hangulatot, minő az ő költeményeiben nyilvánul kevés költőnk írása kelt. Ez a hang az ő költői ajkán már akkor megcsendült, mikor Arany és Petőfi még nem léptek föl, s a népköltészet forrásai még nem nyíltak meg, hogy ujja teremtsék irodalmunk hangját, szellemét. Ha Kriza érdemeit osztályoznunk lehetne, legelső sorban azt az érdemét méltatnók, hogy ő a műköltészetet és a népköltészetet összhangba hozni törekedett. Eszménye vala az ő szép hazájának, a havas bércű Erdélynek költészetét az irodalommal úgy megismertetni, hogy a sziklák között nőtt, a szingazdag vadvirágok se illatokból, se színökből ne veszítsenek, ha azokat egy műkertész gondjával a sziklák mellől és me-

zökről a művelt kertbe ülteti át. Költészete kezdettől fogva a népköltészetből táplálkozott.

S ennek az ószövetségbeli pátriának, eszményi családapának egy célja vala, melyen rajongó lélekkel csüngött: a népköltészet kincseit irodalmi közkinccsé tenni.

E tekintetben tanítványa volt Erdélyi Jánosnak, a ki, mint Salamon Ferenc mondja, legelső vala, ki a népies irányt szóval és tettel érvényesíteni igyekezett.

A népköltészet legnagyobb hatását azonban a két költő-királynál Petőfinél és Aranyánál látjuk. Petőfi rajongott a népért és költészetéért, a népet szentnek nevezte, mely az ő Istene és hitvallása. Arany János lelkesültsége a nép és költészete iránt csendesebb volt, minthogy csendesebb és szelidebb vala egész egyénisége, de hatásában ép oly áldásos, mint Petőfi szenvedélyes rajongása. E korban sokat vitáztak a nemzeti és népköltészetéről. Akárhányan teljesen eltérő fogalomnak tartották a kettőt. Petőfit illeti a koszorú, a mért a két fogalom közötti űrt költészetével áthidalta, midőn a népies elemet belevitte a műköltészetbe. E nagy reformmunkájában Arany is segítette, hiszen jól tudták mindketten hogy: „A nemzeti költészet csak az egy igaz forrásból a népköltészetből táplálkozhatnak, ezen kell alapulnia, innen kell kifejlődni és virágoznia.

Petőfi költészetéről elmondhatjuk mindazt, a mit valamely teljesen jó népköltési gyűjteményről elmondhatunk, hogy a magyar népnek kettős életét, tisztán szemléljük benne, mint a síma tó tükrében saját arcunkat.

Az „imádott“ népnek ajkán senki úgy nem zengett mint ő. Az erdők, mezők, legelők, puszták, nádasok és a déli-báb költészete sehol sem oly színes mint nála. Mikor dal fakad ajkán azt hisszük a pásztorfiu énekel tilinkó kíséret mellett, mikor meséli a kukorica Jancsi viselt dolgait azt hisszük, hogy egy napsugaras vasárnap délután az akácfák alatt ülünk s mesemondó bátyánkat hallgatjuk ki oly mesét mond, mely fénylő paloták márványoszlopai között is költői hangulatot ébreszt.

Petőfi alakjai egy-egy typusa a magyar népnek. A renyhe, henyélő, mágnástól a szilaj betyárig minden alak magyar; magyar minden ízében az a duhaj legény ki sze-

relmi bubánatában az utcán muzsikáltatja magát és magyarok azok is, kik a kérő szóra abba hagyják a mulatozást, hisz a szomszédban egy szegény asszony nagy beteg fekszik. A magyar népnek szüzies, tiszta családi életét aranyos zománcsal vont be, világszerte ismeretes vendégszeretetét, nyíltszívűségét, becsületességét, valamennyi erényét, de még bűnét is elénkbe tárja épen úgy mint a népköltészet.

Dalmotivumai is ugyanazok mik a népköltészeté.

„Szabadság, szerelem
E kettő kell nekem“.

E két eszme az uralkodó motívum, de nem hiányzik a vallásos, a tréfás, ötletes, néhol pajkos hang sem. Nem csak a hangulat, a szín is ugyanaz mi a népköltészeté: mindenütt élet, levegő, szín, ragyogás, elevenség és üdeség a clair obscure legkisebb nyoma nélkül.

A mit a néptől, a népnek költészetéből tanult, azt megneemesített formában visszaadta a népnek.

Igy tett Arany is. Ő róla is elmondhatjuk, hogy a nép szívébe mártott tollal irt.

Nagy ő minden télen, de én azt hiszem akkor a legnagyobb mikor a falusi porta légkörében mozog. Tiszta levegő, üde hangulat csap felénk, akácillat tölti be a levegőt, mesemondó ajkán bűbajos beszéd fakad, szelid csendes humor, a népnek humora derűt terjeszt mindenfelé. Előttünk áll Toldi Miklós nemes alakja a maga egyszerű fönségével, előttünk az „Elsőlopás“ Imréje ki megtévesztette utját, de később Isten segítségével, meg a maga erejéből glóriában emelkedett ki a bűn sarából, előttünk a tündérmesék alakjai, s kérdem nem e mindenik egy-egy típusz a népből, s minden genrekép motívuma nem-e egy-egy darabka a népeletből.

„Engem is a bánat megviselve zordul Vigaszért hő lelkem a multakba fordul.“

Igen, gyakran visszafordalt magyar népünk monda és regevilágához s onnan meritette eposzainak, elbeszéléseinek tárgyát, maga mondván azt, hogy ő az eposzi hitelt csak a nép tudalmában élő mondára szereti alapítani.

A nép költészetből merítette a Katalin, Keveháza, Szent László füve költői elbeszéléseit. Saját írásából tudjuk, hogy szinte rajongással szerette a hun-magyar mondakört, melyből nagyszabású műveket akart megalkotni. Fájdalom tervét nem vitte keresztül s csupán a Csaba mondához fogott, de be nem fejezte. S nemcsak tárgya a népköltészetből való hanem hangja is, hiszen mintha csak rég letűnt századoknak ihletett hegedőse dalolna oly egyszerű bűbájjal szól hozzánk s érezzük, látjuk a homályos, ködös multnak illatát, színét. A tréfás hangulatu népmesék köréből való a Jókai ördöge.

Nemcsak az a körülmény bizonyítja a népköltészetnek Arany költészetére való hatását, hogy tárgyat igen sokszor onnan merítette, hanem nyelvezetében előforduló tősgyökerez népi kifejezések fordulatuk, szólásmódok P. o.

„Ejnye hát hol járhat most a félsz benne?”

„Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókka!”.

„Nem ri oly erősen egy kicsit juházott!”.

„Madárlátta kenyér darabocskát lelne!”.

„Valaha tán ő is hozzám édesedik!”.

„Nincs a nagy vitéznek jártányi ereje!”.

„Felült Lackó a béresek nyakára!”.

Egész sorokat is vett át a népköltészetből. P. o.

„Harangoznak délre, de nem az ebédre” és

„Harangoznak délre, de nem a misére”.

Petőfi mondása: „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá”. . . . Aranynak is egész valóját betöltötte. Egyénisége egészen más volt, mint a Petőfié, a népköltészet hatása is más árnyalatban nyilvánult nála, de azért Arany is érdemes apostola a népköltészet terjesztésének. Ketten egymást kiegészítették.

Egyiknek rajongó, szenvedélyes költészete mellé jól illik a másik csendes, nyugodt, de mindig előkelő és tiszta hangja.

Jó sokáig fog az ő hatásuk tartani, jó sokáig fogják őket úgy emlegetni, mint az igazi, népies költészet két atyamesterét.

Temérdek azon költők és írók száma, kik e két tünény után az ő készítése uton haladnak. A versírók közül

Petőfi legtehetségesebb tanítványát Tóth Kálmánt említem, a prózairók közül Vas Gerebent, Jókait és Mikszátot, kiknek írásaiban cseng az üde, egyszerű, népies hang, s jelentkezik leghívebben a nép humora.

Nem folytatom tovább. Csak vázlatot akartam adni annak bebizonyítására, hogy a népköltészet és műköltészet bizonyos viszonyban vannak egymással s hogy az előbbi föltétlen hatással van az utóbbira. Ezt az áldásos viszonyt igen sikerülten határozta meg Greguss Ágost, midőn a Kisfaludy Társaságban e szavakkal fejezte be székfoglalóját: „A költészet először mint népköltészet jelentkezik; népiesből emelkedik nemzetivé, nemzetiből egyedivé, egyediből egyetemessé.

A népköltészetnek okvetlenül műköltészetté kell fejlődnie, de midőn ez utóbbi magát a népköltészet által megifjítja, nem vetkeztetik le műköltészeti jelleméből, s a kezdetleges költés közvetlen és ösztönies szépségeiért nem adhatja cserébe az öntudatos alkotást, a kiszámított és szabályos szerkezetet, az arányok és idomok tisztaságát, a kivitel biztosságát és szabatoságát, szóval a természetért nem áldozhatja fel magát a művészetet. Így a népies költészet, mely eleinte az összes költészet, később sem enyészik el, később is a költészet éltető eleme marad, hanem igenis megszűnik az egész költészet lenni s a kifejtettebb költészetnek részévé lesz“.

Befejezem szerény értekezésemet. Egy nagy, bűbajos világot a népköltészet világát akarám bemutatni. Gyönyörűsége dolog e világban élni, gyönyörűsége dolog e költészettel foglalkozni, mely ott fakad parányi gunyhók eresze alatt, szerető szívek mélyében, hol nemcsak a levegő s a hangulat tisztább és üdébb, hanem az emberszívek is tisztábbak.

És bizonyos dolog az is, hogy: „Minden költészet, mikor elványad, a nép szellemétől ujhodik meg“. (Széchy K.)

Forrás munkálatok.

Baranyai D. Cs. János: Adagiorum..... Chiliades quinque stb. Bartfae 1598.

Páriz Ferenc (Pápai): Dictionarium Latino-Hungaricum. Leutschoviae 1708.

Kis-Vicay Péter: Selectoria Adagia stb. Bartfae 1713.

Kovács Pál: Magyar példa és közmondások. Győr 1714.

Révai Miklós: Faludi Ferenc költeményes maradványai. Győr 1787.

Szirmay: Hungaria in parabolis. Budae 1804.

Pálócy Horváth Ádám: Ó és új mintegy ötözfél száz énekek, ki magam csinálmányja, ki másé, 1813.

Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles mondások. Szeged 1820.

Majláth János gróf: Ungarische Sagen und Märchen. Stuttgart 1825.

Athenaeum (1840) Emlény.

Kecskeméthy Cs. Dániel: Dalfüzérke. 1846.

Erdélyi János: Magyar népköltési gyűjtemény. Budapest 1846—1848. 3 kötet.

Erdélyi János: Magyar népmesék. 1855.

Merényi László: Eredeti népmesék. Pest 1861.

Merényi László: Sajóvölgyi népmesék. Pest 1862.

Thaly Kálmán: Székely kürt. 1861.

Kriza János: Vadrózsák. Pest 1863.

Thaly Kálmán: Vitézi énekek és elegyes dalok.

Pap Gyula: Palóc költemények. 1865.

Kálmány Lajos: Szegedvidéki gyűjtemény.

Gyulai Pál — Arany László: Magyar népköltési gyűjtemény. 3 kötet.

Benedek Elek: Székely Tündérorság. 1865.

Sirisaka Andor: Magyar közmondások könyve. Pécs 1890.

Margalits Ede: Közmondások könyve 1896.

Almásy János: Közmondás gyűjtemény 1890.

Pázmány Péter, Mikes Kelemen, Faludi Ferenc munkáinak idevágó részletei, Anonymus krónikája, Magyar Nyelvtörténeti Szótár, az Akadémia kiadványai, Figyelő, Néprajzi folyóirat, Budapesti Szemle, Nyelvőr, Budapesti Napló évfolyamai.

Toldy Ferenc: Tanulmányok.

Ipolyi Arnold: Magyar Mithológia.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	3
Népköltési gyűjteményeink rövid története	8
Népköltési gyűjteményeink értéke	30
Népmondáinkról és népmeséinkről	31
Közmondásaink, példabeszédeink s a népköltészet hason szellemi termékeinek értékéről	44
A népdal értékéről	57
Ruházat	66
Állat és növényvilág	71
Színek szerepe és jelentősége	77
Földrajz és csillagászat	78
A számok használata és jelentősége	79
Népköltészetünk hatása	82
Forrás munkálatok	94

